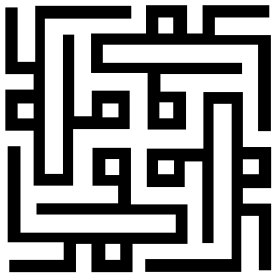
İslâmî İlimler Dergisi



Çorum Çağrı Eğitim Vakfı

Yıl 6, Cilt 6, Sayı 2, Güz 2011

İSLÂMÎ İLİMLER DERGİSİ | JOURNAL OF ISLAMIC SCIENCES
ISSN: 1306-7044

Bu dergi uluslararası EBSCO HOST Research Databeses veri indeksi tarafından taranmaktadır.

Çorum Çağrı Eğitim Vakfı Adına Sahibi | **Owner on Behalf of Corum Cagri Egitim Foundation**
Hamit GÖKGÖZ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü | **Manager of Publication**
Murat ERDEM

Editör | **Editor in Chief**
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ

Editör Yrd. | **Co-Editors**
Yrd. Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK - Dr. Mehmet ALICI, Hüseyin KIR

Yayın Kurulu | **Editorial Board**
Prof. Dr. Salim ÖĞÜT, Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ, Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ,
Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA, Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER
Doç. Dr. Cemalettin ERDEMCİ, Doç. Dr. İbrahim ÇAPAK, Doç. Dr. Hakan OLGUN, Doç. Dr. Abdurrahman ÖZDEMİR,
Doç. Dr. Mustafa Doğan KARACOŞKUN, Doç. Dr. Hüseyin HANSU,
Doç. Dr. Gürbüz DENİZ, Doç. Dr. Zülfikar GÜNGÖR, Yard. Doç. Dr. Adem ARIKAN
Yrd. Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK, Yrd. Doç. Dr. M. Naci KULA, Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÜMİT, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLER,
Yrd. Doç. Dr. Şevket KOTAN, Yrd. Doç. Dr. Tarık ABDULCELİL, Dr. Mehmet ALICI, Alper ZAHİR, Mahmut YABACIOĞLU

DanıŞma Kurulu | **Advisory Board**
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ (Kazakistan Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Enstitüsü Rektörü)
Prof. Dr. İrfan AYCAN (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ (İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Ali YILMAZ (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Yasin AKTAY (Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi)
Prof. Dr. YaŞar DÜZENLİ (İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Ziya KAZICI (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mehmet Hayri KIRBAŞOĞLU (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Erhan YETİK (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Bedrettin ÇETİNER (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mehmet Ali KAPAR (Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Hüseyin SADIKİ (DaniŞgah-ı Tebriz DaniŞgede Ulum-ı İnsani)
Prof. Dr. Rıza SAVAŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Muhammed HERİDİ (Aynu Şems Üniversitesi)
Prof. Dr. ReŞit ÖZBALIKÇI (Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof.Dr.Şamil DAĞCI, (Ankara Üniversies İlahiyat Fakültesi i)
Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR (Ankara Üniversies İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Hasan KURT (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Burhanettin TATAR (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Abdurrahman ACAR (Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Hanefi PALABIYIK (Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ (Ankara Üniversitesi Dil Tarih Fakültesi Fars Dili Bölümü)
Prof. Dr. Musa YILDIZ (Gazi Üniversitesi Arapça Öğretmenliği)
Prof. Dr. Yavuz ÜNAL (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Irakî YUSUF (Aynu Şems Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdulhamit TÜFEKÇİOĞLU (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmed ABDULLAH (Aynu Şems Üniversitesi)

Yönetim Yeri | **Head Office**
1- İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Baba Hasan Alemi Mahallesi Horhor Cad. Kavalali sokak No: 1 A Blok 34091 Fatih/ İSTANBUL.
Tlf: 212.5326015/27717 Fax: 0212.5326207

2- Yeni Yol Mahallesi, Gazi Sok. No:9/2 ÇORUM
Tlf: (0364) 2248118. Faks: (0364) 2245955
Email: İslami_ilimlerdergisi@yahoo.com

Baskı | **Printing**
Dizgi ve İç Düzen: Ankara Dizgi Evi
Baskı: Bizim Repro Ofset Matbaacılık Ltd. Şti.

Baskı Yeri ve Tarihi | **Publication Place and Date**
2011 ANKARA

İslami İlimler Dergisi yılda iki defa yayın yapan hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan yazılar izin alınmadan kısmen ya da tamamen başka bir yerde yayınlanamaz. | **Journal of Islamic Sciences is a bi-annual peer-reviewed journal. The all responsibility which is originated from articles and other texts, belongs to author of them. It is not permissible to publish all texts that published by journal partially or entirely.**

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN 5

Hüseyin AYDIN
Eş'arî'nin İrade, Kesb ve Yaratma Teorisi 7
Ash'Arı's Theory Of Will, Kesb And Creating

Adem ARIKAN
Nizâmülmülk'ün Eş'arîlere Destekleri
ve Diğer Sünnîlerle İlişkileri 39
The Supports Of Nizamulmulk To Ash'arites And His Relations To Other Sunnites

İbrahim ÇAPAK
Mevlana'nın *Mesnevî*'si ve Mantık 65
Mevlana's Masnavi And Logic

Abdulkadir COŞKUN
İbn Sînâ Felsefesinde Beş Sanat 77
Five Arts In Ibn Sina's Philosophy

Musa ALAK
Şeyhülislâm Molla Hüsrev'in
Belâgatle İlgili Eserleri ve "Hâşiye Ale'l-Mutavvel"i 95
Shaykh Al-Islam Molla Husrav's Books On Rhetoric And His Hâsheya Ala'l-Mutavval

Nurdane GÜLER
Müslim'in *Sahih*'inde Yer Alan "Tefsir" Bölümü 135
An Analyse On The Chapter Of Commentary In Muslim's Sahih

Mehmet ALICI
Uluslararası Osmanlı Medeniyetinde Şehir Sempozyumu 149

Arapça Makaleler

نماء محمد البنا
كتابة الحديث الشريف بين الأمر والنهي: دراسة حديثية تحليلية 3
Writing the Hadith Between the commands and prohibitions: Analytical study of Hadith

تمام عودة العساف, محمد حسن أبو يحيى
شهادة غير المسلمين 29
The Testimony of the Non-Muslims

مروه محمود حجو خرمه
ضوابط التعايش بين المسلمين والنصارى من منظور إسلامي 47
The Rules of Coexisting between Muslims and Christians from an Islamic Perspective

İslâmî İlimler Dergisi, Yıl 6, Cilt 6, Sayı 2, Güz 2011 (95-134)

Şeyhülislâm Molla Hüsrev'in Belâgatle İlgili Eserleri ve "*Hâşiye Ale'l-Mutavvel*"i*

Musa ALAK**

ÖZET

Şeyhülislâm Molla Hüsrev (ö. 885/1480), daha çok fıkıh ve usûl-i fıkıh alanlarındaki eserleriyle tanınmıştır. Ancak onun tefsir başta olmak üzere, kelâm, mantık ve belâgat ilimlerine dair çalışmaları da vardır. Molla Hüsrev'in belâgat ilimlerine dair çalışmalarının en hacimlisi ve en çok tanınmışı, *Hâşiye ale'l-Mutavvel* adlı eseridir. Makalede önce Molla Hüsrev'in belâgate dair olan diğer eserleri kısaca tanıtılacak, ardından *Hâşiye ale'l-Mutavvel*; adı, Molla Hüsrev'e âidiyeti, nüshaları, başı ve sonu, yazılış tarihi ve sebebi, muhtevâsı, kaynakları, metod ve üslûbu gibi çeşitli açılardan tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Molla Hüsrev, Teftazani, Kazvini, Sekkaki, Belagat, Mutavvel, Nakdü'l-Efkâr.

SHAYKH AL-ISLAM MOLLA HUSRAV'S BOOKS ON RHETORIC AND HIS *HÂSHEYA ALA'L-MUTAVVAL*

ABSTRACT

Shaykh al-Islam Molla Husrav (d. 885/1480) was known his works on Islamic Law/fiqh and methodology of fiqh. But, he had especially on tafsir and on kalam, logic and rhetoric. His best known book on rhetoric is *Hâshaye ala'l-Mutavval*. In this study briefly, we will explain the Molla Husrav's books on rhetoric at first. Than we will analyse his magnum opus *Hâshaye ala'l-Mutavval* on aspect of state of belonging to him, its copies, the beginning of and ending of it, time and reason of writing, contents, sources, method and style of it.

Keywords: Molla Husrav, Taftazani, Kazvini, Sakkaki, Rhetoric, Mutavval, Nakdu'l-Afkar.

GİRİŞ

Fatih Sultan Mehmed'in "zamanın Ebû Hanîfesi" diyerek vezirlerine karşı kendisiyle iftihar ettiği Şeyhülislâm Molla Hüsrev (ö. 885/1480), daha çok fıkıh ve usûl-i fıkıh alanlarındaki eserleriyle tanınmıştır. Ancak onun tefsir başta olmak üzere, kelâm, mantık ve belâgat ilimlerine[1] dair çalışmaları da vardır.

* Bu makale, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından, 18-20 Kasım 2011 tarihlerinde, Bursa'da düzenlenen *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu*'nda, "Molla Hüsrev'in Belâgat İlimlerine Dair *Hâşiye ale'l-Mutavvel* Adlı Eseri" başlığıyla sunduğumuz tebliğin makaleleşmiş hâlidir.

** Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı. e-mail: (musaalak@gmail.com)

1 Sempozyum için gönderdiğimiz tebliğ özetinde, bazı kütüphane kayıtları (Atıf Efendi-2823, vr. 116b-119b) ve araştırma eserlerinde (Mesela: Ferhat Koca, *Molla Hüsrev*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s. 73) Molla Hüsrev'e *Risale fi'l-Vaz'* adında bir eser nisbet edilmesine dayanarak, onun vaz' ilmine dair de eserinin bulunduğunu söylemiştik. Ancak zikredilen nüshayı incelediğimizde, onun yine Molla Hüsrev'e ait olan *Risâle fi'l-Velâ* adlı eser olduğunu gördük. İlgili yerlerde başka bir nüsha gösterilmediğinden, sonuç itibariyle, Molla Hüsrev'in vaz' ilmine dair müstakil bir çalışmasının bulunmadığını söyleyebiliriz. (*Risale fi'l-Velâ*'nın tahlil ve tahkiki için bkz. Ahmet Ali Korkmaz, *Molla Hüsrev'in 'Velâ' Hakkındaki Görüşleri ve Bu Konuda Osmanlı Âlimleri Arasında Yapılan Tartışmalar (Velâ Risaleleri Çerçevesinde)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009; Hasan Özer, "Molla Hüsrev'in er-Risâle fi'l-Velâ'sı, Molla Gürânî'nin Reddiyesi ve Molla Hüsrev'in Cevabı: Tahkikli Neşir", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, İstanbul: 2010, sayı: 24, s. 173-207).

Molla Hüsrev'in belâgat ilimlerine dair çalışmalarının en hacimlisi ve en çok tanınmışı, *Hâşiye ale'l-Mutavvel* adlı eseridir. Bu eser, Kazvînî (ö. 739/1338)[2] tarafından Sekkâkî'ye (ö. 626/1229)[3] ait *Miftâhu'l-'Ulûm*[4] adlı eserin belâgat ilimlerine dair olan üçüncü kısmı özetlenerek meydana getirilen *Telhîsu'l-Miftâh*[5] adlı metne Teftâzânî'nin (ö. 792/1390)[6] yazdığı iki şerhten uzunu olan *Mutavvel*[7] üzerine yapılmış bir hâşiye çalışmasıdır. Molla Hüsrev'in *Mutavvel*'i bizzat Teftâzânî'nin önde gelen öğrencilerinden olan Burhâneddîn Haydar el-Herevî'den (ö. 821-830/1418-1426 arası)[8] okumuş olması, onun hâşiyesine ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Makalemizde önce Molla Hüsrev'in belâgate dair olan diğer eserlerini kısaca tanıtacak, ardından *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'i; adı, Molla Hüsrev'e âidiyeti, başı ve sonu, yazılış tarihi ve sebebi, muhtevâsı, nüshaları, kaynakları, metod ve üslûbu gibi çeşitli açılardan tahlil etmeye çalışacağız.

2 **Kazvînî:** Ebü'l-Me'âlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfiî (ö. 739/1338). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm Kāmûsü Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ' mine'l-Arab ve'l-Müsta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn (A'lâm)*, 15. baskı, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002, VI, 192; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye (Mu'cem)*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ty., III, 396-397; Mehmet Yalar, *el-Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri (el-Hatîb el-Kazvînî)*, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s. 8-35; İsmail Durmuş, "Kazvînî, Hatîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, 156-157; Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh (Telhîs)*, (nşr. Yâsîn el-Eyyûbî), Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1428/2008, s. 10-21 (neşredenin girişi).

3 **Sekkâkî:** Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî (ö. 626/1229). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Ziriklî, *A'lâm*, VIII, 222; Kehhâle, *Mu'cem*, IV, 148-149; İsmail Durmuş, "Sekkâkî, Ebû Ya'kûb", *DİA*, XXXVI, 332-334; Musa Alak, *Kemalpaşazâde'nin Şerhu Tağyîri'l-Miftâh Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahlili (Kemalpaşazâde)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 5-101.

4 Sarf, nahiv, belâgat (meânî ve beyân), mantık, arûz ve kâfiye ilimlerine dair bir eserdir. Tanıtımı ve üzerine yapılan çalışmalar hakkında bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn (Keşf)*, (nşr. Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Muallim Rifat), İstanbul: Maarif Matbaası, 1360-1362/1941-1943, II, 1762-1768; Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (Târîh)*, (Arapça'ya çev. es-Seyyid Ya'kûb Bekr - Ramazan Abdüttevvâb), Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Âmmetü li'l-Kitâb, 1993, III, 250-268; Habeşî, Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmiu'ş-Şurûh ve'l-Havâşî (Câmi')*, Ebû Zabî: el-Mecmau's-Sekâfî, 2004, III, 1770-1778; Mehmet Sami Benli, "Miftâhu'l-Ulûm", *DİA*, XXX, 20-21; Alak, *Kemalpaşazâde*, s. 35-101.

5 *Miftâhu'l-ulûm*'un belâgate (meânî ve beyân) dair olan üçüncü kısmının ihtisârıdır. Medreselerin ders kitaplarından olduğu için yüzlerce yazma nüshası mevcuttur. İlk defa Kalküta'da 1813'te basılan eserin daha sonra da çeşitli neşirleri yapılmış (İstanbul 1260, 1275, 1280; Kahire 1297, 1303, 1304, 1306, 1310, 1323, 1324; nşr. Abdurrahman el-Berkûkî, Kahire 1322, 1332; Beyrut 1302; Delhi 1305/1885; Kum 1363); üzerinde şerh, hâşiye, ta'lîk, ihtisâr, nazma çekme, şevâhid, tercüme şeklinde çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Bkz. İsmail Durmuş, "Kazvînî, Hatîb", *DİA*, XXV, 156-157. Bu çalışmaların listesi için bkz. Kâtib Çelebi, *Keşf*, I, 473-479; Brockelmann, *Târîh*, III, 254-268; Habeşî, *Câmi'*, I, 622-643; Yalar, *el-Hatîb el-Kazvînî*, s. 83-92; Kazvînî, *Telhîs*, s. 22-33 (neşredenin girişi).

6 **Teftâzânî:** Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Ziriklî, *A'lâm*, VII, 219; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 849; Şükrü Özen, "Teftâzânî", *DİA*, XL, 299-308.

7 Teftâzânî, ferağ kaydında bizzat kendisinin bildirdiğine göre, bu eseri yazmaya Ramazan 742 (Şubat-Mart 1342) Pazartesi günü Cürcâniye'de başlamış, yaklaşık beş buçuk altı yıllık bir çalışma sonunda 11 Safer 748 (23 Mayıs 1347) Çarşamba günü Herat'ta tamamlamıştır. Bkz. Taftâzânî, *el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'Ulûm (Mutavvel)*, (nşr. Abdülhamîd Hindâvî), 2. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1428/2007, s. 741.

8 **Burhâneddîn Haydar el-Herevî:** Burhâneddîn Haydar b. Muhammed el-Hâfî el-Herevî (ö. 821-830/1418-1426 arası). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât fî Tabakāti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât (Buğye)*, (nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim), 2. baskı, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979, I, 549; Taşköprîzâde, İsâmuddîn Ebü'l-Hayr Ahmed b. Mustafa, *eş-Şekāiku'n-Nu'mâniyye fî 'Ulemâi'd-Devleti'l-'Osmâniyye (Şekāik)*, (nşr. Ahmed Subhi Furat), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 59; Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâiku'ş-Şekāik (Hadâik)*, (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, (*Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*'nin I. Cildi), s. 83.

I- MOLLA HÜSREV'İN BELÂGATE DAİR DİĞER ESERLERİ

Kütüphane kayıtlarında ve biyografik / bibliyografik eserlerde, Molla Hüsrev'in, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'den başka, belâgate dair dört eseri zikredilmektedir. Bunlardan ilk ikisinin nüshaları bulunmakla beraber, son ikisinin nüshaları tespit edilememiştir.

A- *NAKDÜ'L-EFKÂR FÎ REDDİ'L-ENZÂR*

Aslen Anadolulu olup memleketinde yetiştikten sonra Acem diyarına giden, orada Teftâzânî ve Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413)[9] gibi âlimlerden ders alan ve daha sonra Kâhire'ye yerleşen, münâzaracılığı ile meşhur **el-Alâ er-Rûmî** adlı âlim (ö. 841/1438),[10] muhtemelen 835-839 (1431-1435) yılları arasında[11] Sultan II. Murad'a ithâfen bir risâle yazmış; Risâle'nin mukaddimesinde Sultan'ın ilme ve âlime değer verdiğini, bundan dolayı etrafında, aralarında gerçek âlimler de bulunmakla beraber, pek çok sahte âlimin toplandığını, gerçeklerle sahtelerin birbirinden ayrılması için 6 ilme (Tefsir, Hadis, Fıkıh, Usûl-i Fıkıh, Belâgat, Mantık) dâir 10'ardan toplam 60 soru hazırladığını, bu soruların cevaplarını bilenlerin gerçek, bilmeyenlerin ise sahte âlim olduğunu belirtmiş ve işi bir meydan okuma havasına sokmuştur. Risâlenin nüshaları mevcuttur.[12] Başı şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله الذي رَبَطَ نظامَ العالَم بالعدل والإحسان، وكَسَرَ بالدولة القاهرة سَوْرَةَ شوكة أهل البغي والعُدوان، ... أما بعد: فإنّ فضيلةَ العلوم امتازتْ بين سائر الفضائل شرفًا وسُمُوًّا، ... سلطانَ مراد خان ... فلمّا اشتهر السلطانُ الأعظمُ، والسلطانُ المعظّمُ، بكمال الكرم والإنعام، وبَلَغَ صِيتُ سخاوته إلى جميع جوانب الأرض والسماوات: تَوَجَّهَ من أربابِ الفضائلِ والكَمالاتِ، ومَنْ تَشَكَّلَ بشكلِهم منَ أصحابِ الجهلِ والخرافاتِ،

9 **Seyyid Şerîf Cürcânî:** Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Ziriklî, *A'lâm*, V, 7; Kehhâle, *Mu'cem*, II, 515-516; Sadreddin Gümüş, *Seyyid Şerif Cürcânî*, İstanbul: İSAV Neşriyatı, 1984; a.mlf., "Cürcânî, Seyyid Şerîf", *DİA*, VIII, 134-136.

10 **el-Alâ' er-Rûmî:** Ebü'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Muslihiddîn Musa b. İbrahim er-Rûmî el-Hanefî (ö. 841/1438). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi' (Dav')*, 1. baskı, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412/1992, VI, 41-42; Süyûtî, *Buğye*, II, 208-209; Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 47; Mecdî, *Hadâik*, s. 47. Kaynaklarda Koçhisârî'nin bu zâtla karıştırıldığı ve adının Alâeddîn Ali el-Koçhisârî şeklinde verildiği görülmektedir (Bkz. Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 105-106; Mecdî, *Hadâik*, s. 123-124). Hâlbuki Koçhisârî'nin adı, *Keşfü'r-Rumûz* adlı eserinin mukaddimesinde bizzat kendisinin söylediğine göre, Şemseddin Muhammed b. Ali el-Hisârî'dir ve o da, Molla Hüsrev gibi, Teftâzânî'nin öğrencisi Burhâneddîn Haydar el-Herevî'nin öğrencisidir (Bkz. Koçhisârî, *Keşfü'r-Rumûz ve Fethu Bâbi'l-Künûz* [= *Hâşiye alâ Şerhi'l-Miftâh li't-Teftâzânî*], Laleli-2836, vr. 1b; Fatih-4582, zahriye). Koçhisârî'nin vefât tarihini bilmiyoruz, ancak *Keşfü'r-Rumûz*'un telifi 828/1425'te tamamlandığına göre (Bkz. Laleli-2836, vr. 178b) o tarihten sonra vefât etmiş olmalıdır. Bu eserin dikkatli bir şekilde taranmasıyla Koçhisarî'nin hayatı hakkında başka bilgilerin de elde edilebileceğini umuyoruz.

11 Sehâvî'nin bildirdiğine göre, el-Alâ' er-Rûmî, o yıllarda Anadolu'ya gelmiştir. Bkz. Sehâvî, *Dav'*, VI, 42.

12 Görebildiğimiz nüshalar: 1- *Risâletü'n-Nikât ve'l-Es'ile*, Şehid Ali Paşa-277, vr. 1b-20b (Risâle 6. faslın 8. bahsiyle bitiyor. Son 2 bahis eksik); 2- Şehid Ali Paşa-44, vr. 0b-2a (Sadece mukaddimesi var. Devamındaki Molla Sirâceddîn'in risâlesinde el-Alâ' er-Rûmî'nin soruları aynen iktibas edildiği için risâlenin devamını istinsâh etmeye ihtiyaç duyulmamış olmalıdır.). Göremediğimiz nüshalar: 1- *Es'ile ale'l-Fünûn*, Amasya İl Halk Ktp.-1849, vr. 197b-209b; 2- *Es'iletü Alâiddîn er-Rûmî*, Topkapı Emanet Hazinesi-1404, 55 vr. Taşköprîzâde, bu risâlenin, dedesi Hayreddîn Halîl Efendi tarafından istinsâh edilen nüshasının kendi yanında olduğunu söylüyor. Bkz. Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 47; Mecdî, *Hadâik*, s. 47.

إلى المملكة العثمانية حُرِسَتْ عن الآفات والْبَلِيَّات ... فلمّا جَرَى الحالُ، على هذا المنوال: كتبتُ هذه البضاعةَ الْمُزْجاةَ، وجعلتُ إلى تلك الحضرة مِرْقاةً، حتى يكونَ ما به التمييزُ بين الْعُلَمَاء الْمُسْتَعِدّينَ، وبين السُّفَهَاء الْمُشْتَبِهِينَ، وهي مشتملةٌ من النّكات غرائبَها، ومن المسائل عجائبَها، من «الكشّاف» و«الهداية»، والأحاديث النبويّة، وغيرها من «شرح المفتاح» و«الشرح الْعَضُدِيّ» وغيرهما من المَعقولات، وذِكْر الاعتراضات على هذه الكتب المَذكورة، فمَنْ قَدَرَ على كِفَايَة الجواب: فهو من أهل العلم والصواب، وإلّا: فعِلْمُه كسَرَابٍ، ...

Bu risâleye karşı önce **Molla Sirâceddîn**[13] adlı âlim, *Kâşifetü'ş-Şübühâti'l-Alâiyye* adlı bir risâle yazmış; el-Alâ er-Rûmî'nin sorularının her birine önce cevap vermiş, sonra kendisi de ona birtakım karşı sorular yöneltmiştir. Molla Sirâceddin, bu risâlesini Evâil-i (1-10) Ramazan 839 (19-28 Mart 1436) tarihinde Sultan II. Murad'ın kütüphanesine hediye etmiştir.[14] Bir kısmı Molla Hüsrev'e nisbet edilmekle beraber bu risâlenin de nüshaları mevcuttur.[15] Başı şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله الذي وَفَّقَ مَنْ شاء لِلتَّعَدّي عن طَوْرِ الْجَدَلِ والْخِصَامِ، وطَهَّرَ نُفُوسَهم عن رَذِيلَةِ حُبِّ الْغَلَبَةِ على الأقران بالإلزام والإفحام، ... أمّا بعدُ: فهذه عُجَالَةٌ حَرَّرْتُها على مُحَاذَاة ما في الرسالة التي أَنْشَأَها سَيِّدُ الْمُنَاظِرِينَ، وَقُدْوَةُ الْمُبَاحِثِينَ، مَوْلَانَا عَلَاءُ الْمِلَّة والدِّين، الشَّهيرُ بـ«الْعَلَاء الرُّومِيّ» من إيرَادَاتٍ شَتَّى من أنواع العلوم إلى كلّ من يَنْتَسِبُ إلى اقتناص شَوَارِدِ المَجهول من مَوَارِد العلوم، رَدَدْتُها مُتَمَسِّكًا بعُرْوَةِ الإنصاف، مُتَجَنِّبًا في ذلك من الْجَوْرِ والاعتساف، ... وهذا الفقيرُ بعدَ ما تَكَلَّمَ في الجواب عمَّا أَوْرَدَه من السؤال، وفَرَّعَ عمّا يَتَعَلَّقُ بكلّ ممّا هنالك من الْقِيل والْقَال، قد قَرَنَ بأكثر تلك الرُّدُود بإزاء كلّ بحث من أَبْحَاثه بحثًا شَريفًا إذا أَنْصَفَ الناظِرُ فيه يَعْتَرِفُ بأنّه هو الْأَنْفَعُ لذَوِي الْحِجَى، ... لا جَرَمَ جَعَلْتُ هذه الْعُجَالَةَ الْمُشْتَمِلَةَ على أَجْوِبَة تلك الْأَسْوِلَة الْمُسَمَّاة «كَاشِفَة الشُّبُهَاتِ الْعَلَائِيَّة» على تلك الْعَتَبَة الْعَلِيَّة الْغَالِيَة، ... سلطان مراد خان ...

Molla Sirâceddîn'in risâlesini inceleyen **Molla Hüsrev**, Evâil-i (1-10) Muharrem 840 (16-25 Temmuz 1436) tarihinde *Nakdü'l-Efkâr fî Reddi'l-Enzâr* adlı bir risâle yazmaya karar vermiş ve yaklaşık iki aylık bir çalışmanın sonunda Evâhir-i (21-

13 Bazı kütüphane ve zahriye kayıtlarında (Amcazâde Hüseyin-370) bu zâtın adı "Nişancı Sirâceddîn Bey" veya "Sirâceddîn et-Tevkī'î" şeklinde zikredilmektedir. Ancak kanaatimizce, Hocazâde'nin talebelerinden olup Fatih Sultan Mehmed Döneminde nişancılık yapan ve genç yaşta vefât ettiği belirtilen Molla Sirâceddîn'in (Bkz. Taşköprîzâde, *Şekāik*, s. 196-197; Mecdî, *Hadâik*, s. 214-215.) 839 (1436) yılında te'if edilen bu eseri yazmış olması mümkün değildir. Zira onun hocası olan Hocazâde'nin (ö. 893/1488) bile 838 (1434) yılında doğduğu tahmin edilmektedir (Bkz. Taşköprîzâde, *Şekāik*, s. 126-139; Mecdî, *Hadâik*, s. 145-158; Saffet Köse, "Hocazâde Muslihuddin Efendi", *DİA*, XVIII, 207-209.). Biyografi kaynaklarında eserleri arasında zikredilmemekle baraber, bizce bu risâlenin müellifinin, Sultan II. Murad döneminde (824-848/1421-1444, 850-855/1446-1451) Edirne'ye gelip Halebî Medresesine müderris olarak adını veren ve Fatih Sultan Mehmed döneminin (848-850/1444-1446, 855-886/1451-1481) başlarında vefât eden Sirâcüddîn Muhammed b. Ömer el-Halebî (Bkz. Taşköprîzâde, *Şekāik*, s. 168; Mecdî, *Hadâik*, s. 187-188; Cahit Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 2. baskı, İstanbul: İFAV, 2005, I, 449-450.) olması daha büyük bir ihtimaldir.

14 Esad Efendi-91, vr. 280a (*Kâşife*'nin zahriyesi).

15 Görebildiğimiz nüshalar: 1- Amcazâde Hüseyin-370,vr. 1a-50a; 2- Ayasofya-2750, vr. 56b-111b; 3- Esad Efendi-91, vr. 280a-374a; 4- Şehid Ali Paşa-44, vr. 2b-67b (5. faslın 9. bahsinden sonrası eksik). Göremediğimiz nüsha: Bursa Bölge Yazmaları Hüseyin Çelebi-115, 106 vr.

29) Safer 840 (4-12 Eylül 1436) tarihinde bitirmiştir.[16] Molla Hüsrev risâlesinde önce (قال المولى الباحث) diyerek el-Alâ er-Rûmî'nin sorularını; sonra (قال المولى المجيب) diyerek Molla Sirâceddîn'in cevaplarını ve karşı sorularını aynen naleder; en sonunda da (يقول الفقير) diyerek Molla Sirâceddin'in cevaplarını değerlendirir ve her ikisinin sorularına kendi cevaplarını verir; bir nevi ikisi arasında hekemlik yapar. Molla Hüsrev'in risâlesinde diğer ikisinden farklı olarak Sultan'a ithaf bulunmaz. Bu risâlenin de çok sayıda nüshası mevcuttur.[17] Başı şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم. رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نعمتَك التي أنعمتَ عليَّ من التَّخْلِيَة عن وَصْمَة الاعتساف، والتَّحْلِيَة بحلْيَة الإنصاف، والتَّجْنيب عمَّا تَقْلاه من اللَّدَد، والتَّقْريب إلى ما تَرْضَاه من السَّدَد، وصَلِّ على سَنَدنا محمد النَّاهي عن علم يُجارَى به العلماءُ، أو يُمارَى به السفهاءُ، أو يُصْرَفُ به إلى العالم وجوهُ الأغنياء والأمراء، وعلى آله الذين لم يُوجَدْ في قلوبهم غِلٌّ للذين آمنوا، وأصحابه الفائزين بالْحُسْنَى وزيادة بما أَحْسَنُوا. أمّا بعدُ: فقد أَنْشَأَ قُدْوَةُ الْمُنَاظِرِينَ، وأُسْوَةُ الْمُبَاحِثِينَ، مَوْلَانَا عَلَاءُ الْمِلَّة والدِّين، الشهيرُ بـ«الْعَلَاء الرُّوميّ» رسالةً من أَسْوَلَة شَتَّى في العلوم الْمُتَفَرِّقَة، إلى كلِّ مَنْ يَنْتَمِي إلى دَفْع الشُّبَه الْمُتَطَرِّقَة. وعَلَّقَ عليها سَيِّدُ الْمُحَقِّقِينَ، وسَنَدُ الْمُدَقِّقِينَ، مَوْلَانَا سِرَاجُ الْمِلَّة والدِّين، تَعْلِيقَةً مشتملةً على الْأَجْوِبَة اللَّطِيفَة، ومَجَلَّةً مُتَضَمِّنَةً للْأَسْوَلَة الشريفة. والعبدُ الفقيرُ لَمَّا نَظَرَ فيها، واسْتَفَادَ بقَدْر فَهْمه منها: نَبَضَتْ منه عُرُوقُ عَصَبَة الحقِّ المُبين، وانْبَعَثَ عنه همَّةُ الْانْسلَاك في سِلْك الْعُلَمَاء الْمُسْتَعِدِّينَ، ... فَأَجَبْتُ عن الْمَبَاحث بأَجْوِبَةٍ تَرْتَضيها أُولُو النُّهَى، وتَعَرَّضْتُ بأَجْوِبَة الفاضل الْمُجيب بما يَقْبَلُه الْمُمَيِّزُونَ بين الشمس والسُّهَى، ثم أَجَبْتُ عن الْأَسْوِلَة التي أَوْرَدَها الفاضلُ الْمُجيبُ على المولى المُناظر بأَجْوِبَة لا يَسْتَتِرُ حَقِّيَّتُها على العارف النَّاظِر، مُسْتَعِينًا في كُلِّه بالْمَلِك الْعَلَّام، ومُسْتَشْهِدًا في جُلِّه بكلام العلماء الأَعْلَام، ...

Molla Hüsrev, risâlesinin adını mukaddime değil, ferâğ kaydında zikreder (Kılıç Ali Paşa-525, 81a-81b):

هذا آخرُ ما قَصَدْتُ إيرادَه من «نَقْد الْأَفْكَار في رَدِّ الْأَنْظَار»، مُسْتَعِيذًا بالله من أنْ أَدَّعيَ علْمًا بشيءٍ لا أَعْلَمُه، ... قد وَقَعَ الفَراغُ من تأليفه في أواخر صفر من سنة أربعين وثمانمائة، وقد كان الْعَزْمُ عليه في أوائل محرم من تلك السَّنَة. الحمدُ لله على أنْ وَفَّقَنا عليه، وهَدَانا إليه، وهو حسبي ونعم الوكيل.

Molla Hüsrev'in risâlesinin, elimizde mevcut olan nüshasına (Kılıç Ali Paşa-525) göre, bölümleri şöyledir: Mukaddime (29b-30a); Birinci Fasıl: Tefsir İlmi

16 Molla Hüsrev, *Nakdü'l-Efkâr*, Atıf Efendi-276, vr. 161b; Fatih-2987, vr. 106b; Kılıç Ali Paşa-525, vr. 80b.

17 Görebildiğimiz nüshalar: 1- Atıf Efendi-276, vr. 103b-161b; 2- Bağdatlı Vehbi-2066, vr. 29b-107b; 3- Fatih-2987, vr. 71b-106b; 4- Giresun Yazmaları-92, vr. 1b-62b (Zahriyesindeki kayda göre, Molla Hüsrev'in kendi hattıdır. Ancak hutbesinin baş tarafı, diğer nüshalarınkinden farklıdır: [بسم الله الرحمن الحيم. الحمد لله الذي كرّم بني آدم بالعقل القويم، من شاء منهم بالطبع السليم والذهن المستقيم، فخلّصه عن شَيْنِ المَغلوبيّة والإفهام، وطَهَّره عن حُبِّ الغالبيّة والإلزام. والصلاة والسلام على سيدنا محمد الناهي عن علم يُجارَى به العلماءُ، ...]. Dolayısıyla Molla Hüsrev'in, hutbenin bir kısmını sonradan değiştirdiği anlaşılıyor. Ayrıca bu nüshada te'liften ferağ kaydı da bulunmamaktadır.); 5- Kılıç Ali Paşa-525, vr. 26b-80b; 6- Yozgat-784, vr. 105b-147b. Göremediğimiz nüsha: Kayseri Raşid Efendi Ktp.-309, 53 vr.

(30a-41a); İkinci Fasıl: Hadis İlmi (41a-52a); Üçüncü Fasıl: Fıkıh İlmi (52a-56b); Dördüncü Fasıl: Usûl-i Fıkıh İlmi (56b-66a); Beşinci Fasıl: Belâgat İlmi (66a-74a); Altıncı Fasıl: Mantık İlmi (74a-81a); Ferağ: (81a-81b).[18]

Görüldüğü gibi risâlenin beşinci faslı belâgat ilimlerine dair 10 soru ve cevaplarından oluşmaktadır.

B- *HÂŞİYE ALÂ EVVELİ ŞERHİ'L-MİFTÂH Lİ'S-SEYYİD*

Molla Hüsrev'in torunun oğlu Hüsrevzâde Efendi'nin (ö. 1020/1611)[19] hattıyla yazılı olan bir mecmûada yer alan ve tek nüshası (Laleli-3650, vr. 134b-141a) bulunan bu eser, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'Ulûm* adlı eseri üzerine, *el-Misbâh fî Şerhi'l-Miftâh* adıyla yazdığı şerhin baş tarafları üzerine yapılmış bir hâşiye çalışmasıdır.[20] Başı şöyledir:

قوله: (رَتَّبَ كتابَه ...) «الترتيبُ» في اللغة: وضعُ كلِّ شيءٍ بمرتبتِه، وفي الاصطلاح: جعلُ الأشياءِ الكثيرةِ بحيثُ يُطْلَقُ عليها الواحدُ، فـ«ترتيبُ الكتابِ» باعتبارِ أجزائِه ...

C- *ŞERHU TELHÎSİ'L-MİFTÂH*

Mecdî'nin, "*tetebbu-i kütüb-i mu'tebere-i mütedâvele eyleyen ekâbir-i ulemânın birisinin hattından*" naklettiğine göre, Molla Hüsrev'in "*Telhîs nâm kitâba şerhi*" vardır.[21] Ancak kütüphanelerimizde bu eserin herhangi bir nüshasını tespit edemedik.

D- *HÂŞİYE 'ALÂ ŞERHİ'L-MİFTÂH Lİ'S-SA'D*

Kâtip Çelebi, Teftâzânî'nin *Şerhu'l-Miftâh* adlı eseri üzerine yazılmış hâşiyeleri sayarken, Molla Hüsrev'in de bu eserin baş tarafları üzerine yapılmış bir hâşiye çalışması olduğunu söyler.[22] Ancak kütüphanelerimizde bu eserin de herhangi bir nüshasını tespit edemedik.

II- *HÂŞİYE ALE'L-MUTAVVEL*'İN TAHLİLİ

A- ADI

Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'e yazdığı mukaddimede eserine herhangi bir isim vermemektedir. Ancak *Hâşiye ale't-Telvîh* adlı eserinde bu eserine atıfta bulunurken "**Havâşi'l-Mutavvel**" adını kullanmaktadır.[23] Bununla birlikte kütüphane kayıtlarında ve biyografik / bibliyografik eserlerde daha çok "**Hâşiye**

18 Kâtib Çelebi de bu risâleden bahsetmekte, ancak eğer ibarede bir bozukluk yoksa, Molla Sirâceddîn'in risâlesi ile Molla Hüsrev'inkini birbirine karıştırmaktadır. Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşf*, II, 1973.

19 **Hüsrevzâde Efendi:** Hüsrevzâde Hüsrev b. Mustafa b. Mehmed (ö. 1020/1611). Hayatı hakkında bilgi için bkz. Atâî, Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şekâik (Zeyl)*, (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, (*Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*'nin II. Cildi), s. 542-543.

20 Eser eksik olabilir. Çünkü bu mecmûada, Hüsrevzâde Efendi'nin birçok eseri istinsah etmeye ba - layıp yarım bıraktığı görülmektedir.

21 Mecdî, *Hadâik*, s. 138.

22 Kâtib Çelebi, *Keşf*, II, 1765.

23 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale't-Telvîh*, İstanbul: Es'ad Efendi Matbaası, 1284, (Hasan Çelebi'nin *Hâşiye ale't-Telvîh*'inin kenarında), I, 15, 46, 164.

ale'l-Mutavvel" adı görülmektedir. Vikaye ve zahriye kayıtlarında ise, aşağıda eserin nüshalarını tanıttığımız yerde görüleceği üzere, "*Hâşiye ale'l-Mutavvel*", "*Hâşiyetü'l-Mutavvel*", "*Hâşiye-i Mutavvel*", "*Kitabu Hâşiyeti'l-Mutavvel*", "*Havâşin ale'l-Mutavvel*", "*Monla Hüsrev Efendi*", "*Molla Hüsrev ale'l-Mutavvel*", "*Monla Hüsrev ale'l-Mutavvel*", "*Hâşiye-i Molla Hüsrev ale'l-Mutavvel*", "*Hâşiye-i Mevlânâ Hüsrev li'l-Mutavvel*", "*Mutavvel Hâşiyesi Monla Hüsrev*" gibi isimler kullanılmaktadır.

B- MOLLA HÜSREV'E ÂİDİYETİ

Hâşiye ale'l-Mutavvel'in Molla Hüsrev'e âidiyetinde herhangi bir şüphe yoktur. Zira yukarıda da geçtiği gibi, bizzat kendisi onu başka eserlerinde zikretmekte, ilk kaynaklardan itibaren biyografik / bibliyografik kaynaklarda ona bu isim veya muhteva ile nisbet edilmekte ve kütüphanelerde bulunan onlarca nüsha hep onun adına kaydedilmektedir.

C- BAŞI VE SONU

Bilindiği gibi geçmiş âlimlerimizden pek çoğu eserlerinde kendi isimlerini zikretmemekte; bu ise, eserlerin, yazarlarına nisbetinde birçok probleme sebep olmaktadır. Molla Hüsrev de, eserlerinin bir kısmında ve bu arada *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'de kendi adını zikretmemektedir. Bundan dolayı kütüphane kayıtlarında müellif adı belirtilmeyen, yanlışlıkla Molla Hüsrev'e veya başkalarına nisbet edilen *Hâşiye ale'l-Mutavvel* nüshalarının tespitinde, eserin özellikle başının ve sonunun karşılaştırılması araştırmacılara yardımcı olacaktır.

Aşağıda, aynı zamanda Molla Hüsrev'in edebî üslûbuna da bir nümune olmak üzere, eserin başından ve sonundan bir miktarını vereceğiz. Bununla birlikte, nüshaları tanıtacağımız yerde de görüleceği üzere, eserin bazı nüshalarında mukaddimenin atlanarak doğrudan hâşiyelerin başladığı kısma geçildiğine, bazılarında ise son tarafın eksik olduğuna araştırmacıların dikkatini çekmek istiyoruz.

1- Başı:

اَلْحَمْدُ لله الَّذي هَدَانَا إِلَى تَلْخيص الْمَعَاني بِمفْتَاح الْبَيَان، وَحَدَانَا إِلَى إِيضَاح الْمَبَاني بِمصْبَاح التِّبْيَان. وَالصَّلَاةُ عَلَى سَيِّدنَا مُحَمَّد الْمُؤَيَّد بِأَسْرَار الْبَلَاغَة دَلَائل إِعْجَازه، وَالْمُشَيَّد أَرْكَانُ الدِّين بِمَا أُنْزِلَ عَلَيْه مَعَ نهَايَة إِيجَازه، وَعَلَى آله مَصَابيح أَنْوَار التَّنْزِيل، وَصَحْبِه مَفَاتيح أَسْرَار التَّأْوِيل، مَا هَدَرَ الْحَمَامُ عَلَى الْعَرْعَرِ وَنَاحَ، وَتَضَوَّعَ الْعَرَارُ فِي النَّجْدِ وَفَاحَ.

أمّا بعدُ: فإنَّ أَوْلَى ما يَليقُ أنْ يُصْرَفَ إليه الْهِمَمُ، وأَعْلَى ما يَحقُّ أنْ يَضَعَه الْأُمَمُ على الْقِمَم: ما يُتَوَصَّلُ به إلى أسرارِ «الكتابِ الحكيم»، ويُتَوَسَّلُ به إلى أنوارِ «الخطابِ الكريم»، الذيَ لا يَبْلُغُ عابرٌ عَبْرَه، ولا غَائِصٌ قَعْرَه، وهو: «علمُ المَعاني والبيانِ»، الْمُوقفُ على نُكَتِ نَظْمِ «القرآنِ»، والنَّاشرُ لفَرَائده المَكنونة، والنَّاثرُ لغَرَائده المَخزونة، بل: الْمِرْقَاةُ المَنصوبةُ لاعتَلاءِ ذُرَى حقائقِه، والْمِشْكَاةُ المَرفوعةُ لاجتلاءِ غُرَى دقائقِه، ...

... قال الشارحُ النِّحْريرُ -تَغَمَّدَه الله تعالى بغُفْرَانِه-: (الحمدُ لله الذي أَلْهَمَنا حقائقَ المَعاني ودَقَائقَ البيان). أقول: حَمِدَ اللهَ تعالى على بعضِ إنعاماته الخاصّة الْمُنَاسِبِ للمَقصودِ رِعَايَةً لِبَرَاعَةِ الْاسْتِهْلَال. وأَرَادَ بـ«الْإِلْهَام» معناه اللُّغَويَّ -أعني: «إلقاءَ المعنى في الرُّوع بطريقِ الْفَيْضِ أو الْاسْتِفَاضَة»-، لا: المعنى الاصطلاحيَّ، لأنَّ حصولَ العلم بـ«حقائقِ المَعانِي» و«دقائقِ البيانِ» على أيِّ معنًى حُمِلَا من المَعاني المُناسِبةِ -كما سيأتي-: ليس بطريقِ الْفَيْضِ أو الاستفاضة ...

2- Sonu:

... قال: (وفيه ما فيه). أقول: رُوِيَ عنه -رحمه الله تعالى- أنه قال: «يعني لو سُلِّمَ ما ذَكَرَ فهو لا يُفيدُ إلَّا عَدَمَ كَوْنِ لفظ ''الْمَنِيَّة'' حقيقةً، بناءً على انتفاء قَيْدِ الْحَيْثِيَّة، بمعنى: ''أنَّه مُستعمَلٌ فيما وُضِعَ له، لكنْ لا من حيثُ إنّه موضوعٌ له''، وهذا لا يُوجِبُ كَوْنَه مُستعمَلًا في غيرِ ما وُضِعَ له، فلا يُوجِبُ كَوْنَه مَجازًا». وفيه بَحْثٌ، لأنَّ اللَّفْظَ المُستعمَلَ إذا لم يَكُنْ حقيقةً أو كنايةً يَجِبُ أنْ يكونَ مجازًا، لأنَّ اللفظَ بعد الاستعمالِ لا يَخْلُو عنها، كما سَيُصَرِّحُ به الشارحُ.

D- YAZILIŞ TARİHİ

Molla Hüsrev'in *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'i ne zaman yazdığına dair eserin kendisinde herhangi bir ipucu bulamadık. Ancak Taşköprîzâde'nin bildirdiğine göre, o bu eserini Edirne'de Şah Melek Medresesinde müderrisken yazmış ve incelemesi için o sıralarda Edirne'ye gelmiş bulunan Seyyid Ahmed el-Kırîmî'ye (ö. 879/1474-75)[24] göndermiş. Kırîmî, eserin kenarlarına Molla Hüsrev'e reddiye mâhiyetinde sözler yazmış. Bunun üzerine Molla Hüsrev, Kırîmî'yi evine ziyafete davet etmiş ve şehrin âlimlerini toplamış. Sonra da *Hâşiye*'sini getirterek Kırîmî'nin itirazlarını zikretmiş ve cevaplarını vermiş. Kırîmî de âlimlerin huzurunda onun cevaplarını kabul ederek yaptığından dolayı özür dilemiş.[25]

Şah Melek Medresesinin 832 (1428-29) yılı civarında inşa edildiği bildirilmektedir.[26] Dolayısıyla Molla Hüsrev'in, o tarihten önce o medreseye müderris olması mümkün değildir. O, Halebî Medresesinde müderrislik yapan kardeşi vefat edene kadar bu medresede göreve devam etmiş; kardeşinin vefatı üzerine onun yerine adı geçen medreseye tayin edilmiştir.[27] Kaynaklarda kardeşinin adı ve vefat tarihi belirtilmemektedir. Ancak Taşköprîzâde, dedesi Hayreddin Halil Efendi'nin (ö. 879/1474-75)[28] o sırada Molla Hüsrev'in kardeşinin öğrencisi olduğunu, vefatı üzerine de yerine geçen Molla Hüsrev tarafından, o sırada Bursa'da Çelebi Mehmed Medresesinde (Sultaniye Medresesi) müderris olan Fenârîzâde

24 **Seyyid Ahmed el-Kırîmî:** es-Seyyid Ahmed b. Abdullah el-Kırîmî (ö. 879/1474-75). Hayatı ve eseleri hakkında bilgi için bkz. Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 82-83; Mecdî, *Hadâik*, s. 101-102; Ziriklî, *A'lâm*, I, 159-160; Kehhâle, *Mu'cem*, I, 185.

25 Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 117; Mecdî, *Hadâik*, s. 136.

26 Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 250-251.

27 Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 117; Mecdî, *Hadâik*, s. 136.

28 **Hayreddin Halil Efendi:** Hayreddîn Halîl b. Kāsım (ö. 879/1474-75). Hayatı hakkında bilgi için bkz. Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 120-123; Mecdî, *Hadâik*, s. 139-142.

Yûsuf Bâlî Efendi'ye gönderildiğini bildirmektedir.[29] Yûsuf Bâlî Efendi ise, kardeşi Mehmed Şâh'ın[30] vefâtı üzerine 839 (1435-36) yılında adı geçen medreseye tayin edilmiştir. Dolayısıyla Molla Hüsrev'in Halebî Medresesine tayinin en erken tarihi 839 (1435-36) yılıdır. Yûsuf Bâlî Efendi, bir süre Bursa kadılığı da yaptıktan sonra 846 (1442-43) yılında vefât etmiştir.[31]

Yûsuf Bâlî Efendi'nin Bursa kadılığına tayin tarihini bilmediğimizden vefât tarihini esas alırsak, Molla Hüsrev'in *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'i 832-846 (1428-1443) yılları arasında yazdığını söyleyebiliriz.

E- YAZILIŞ SEBEBİ

Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'e yazdığı mukaddimede, eserin yazılış sebeblerini ve aşamalarını, mantıkî silsileye de dikkat ederek, edebî bir üslupla anlatmaktadır. Bunları şu şekilde maddeler halinde özetleyebiliriz:

1- En çok gayret sarf edilmesi ve toplumlar tarafından zirveye konulması gereken ilim, kendisiyle Kur'ân-ı Kerîm'in sırlarına ve nurlarına ulaşılan "Meânî ve Beyân" ilmidir.[32]

2- "Meânî ve Beyân" ilmine dair, özet ve ayrıntılı, pek çok muteber eser yazılmıştır; ancak bunlar arasında Teftâzânî'nin *Mutavvel*'i gibisi yoktur.[33]

3- *Mutavvel*'i ne kadar övsem yine de hakkıyla övmüş olamam; zira o, görünüşte Kazvînî'nin *Telhîsu'l-Miftâh* adlı eserinin şerhi olsa da, aslında Meânî ve Beyân ilimlerine dair bütün kitapların şerhidir, Arabî ve edebî ilimlerin ölçüsü ve esasıdır.[34]

4- Seyyid Şerîf Cürcânî, *Mutavvel* üzerine bir hâşiye (*Havâşî*) çalışması yapmış; eserin birtakım el değmemiş sırlarını keşfetmiş, zorluklarını kolaylaştırmış ve bu arada da Şârih Teftâzânî'ye, şu ana kadar herkesçe kabul edilen, kimsenin cevaplandırmaya teşebbüs etmediği birtakım itirazlar ileri sürmüştür. Bununla birlikte, senin de göreceğin gibi, acziyetinden değil, kendisine çok açık geldiğinden, eserin pek çok sırrına dokunmadan geçmiştir.[35]

29 Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 117; Mecdî, *Hadâik*, s. 136.

30 **Mehmed Şâh:** Mehmed Şâh b. Molla Fenârî (ö. 839/1435-36). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 33; Mecdî, *Hadâik*, s. 56-57; Tahsin Deliçay, "Mehmed Şah Fenârî", *DİA*, XXVIII, 529-530.

31 **Yûsuf Bâlî Efendi:** Yûsuf Bâlî b. Molla Fenârî (ö. 846/1442-43). Hayatı hakkında bilgi için bkz. Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 33-34; Mecdî, *Hadâik*, s. 57-58.

32 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, Damad İbrahim Paşa-1019, vr. 1b (Ayrıca belirtmedikçe eserin bu nüshasını kasdediyoruz) فإنّ أَوْلَى ما يَلِيقُ انْ يُصْرَفَ إليه الْهِمَمُ، وأَعْلَى ما يَحِقُّ انْ يَضَعَه الْأُمَمُ على الْقِمَم: ما يُتَوَصَّلُ به إلى أسرارِ «الكتاب الحكيم»، ويُتَوَسَّلُ به إلى أنوارِ «الخِطابِ الكريم»، الذي لا يَبْلُغُ عابرٌ عَبْرَه، ولَا غائِصٌ قَعْرَه، وهو: «علمُ المَعاني والبيان»، الْمُوقِفُ على نُكَتِ نَظْمِ «القرآن»، والنَّاشِرُ لِفَرائِدِه المَكنونةِ، والنَّاثِرُ لِغَرائِدِه المَخزونة، بل: الْمِرْقاةُ المَنصوبةُ لاعتلاءِ ذُرَى حقائقِه، والْمِشْكاةُ المَرفوعةُ لاجتلاءِ غُرَى دقائقِه.).

33 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 1b (وقد صُنِّفَ فيه كتبٌ معتبرةٌ، مُطوَّلةٌ ومختصرةٌ، لا كـ«الْمُطَوَّل» لِلْحَبْرِ الْمُحقِّق، والْبَحْرِ الْمُدقِّق، عَلَّامَةِ العلماء، واللُّجِّ الذي لا يُنْتَهى ولكلِّ لُجٍّ ساحلٌ، سعدِ الْمِلَّة والدين، حشَرَه اللهُ تعالى مع الصِّدِّيقين، الذي نَصَبَ رَايَاتِ العلم بعدَ انْتِكاسِها، ورَفَعَ رَايَاتِ الْفَضْلِ غِبَّ انْدِراسِها، بل: قَسَّ عجاجِ العلمِ بأَرْوَاحِ أَنْفاسِه، ونَشَّ غَدِيرُ الْجَهْلِ بانْصِبَابِ أنفاسِه.).

34 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 1b-2a (ولو أنَّ لي في كلِّ مَنْبِتِ شَعْرَةٍ لسانًا يَبُثُّ المدحَ: كنتُ مُقصِّرًا، فإنَّه في الظاهرِ شرحُ «التلخيص»، وفي الحقيقةِ شرحُ «كتبِ الْفَنِّ» بلا تخصيص، تَرَاه الْقِسْطاسَ في العلوم العربيّةِ والْمِيزَانَ، والأساسَ في الفنون الأدبيّةِ والْبُنْيَان، مَنِ ابْتَغَى الارتقاءَ إلى مَعَارِجِ التحقيقِ فحَاوَلَه: نَالَ مُبْتَغَاه، أو اشْتَهَى الاعْتلاءَ على [٢أ] مَدَارِجِ التدقيقِ فزَاوَلَه: فَازَ بمُشْتَهَاه. كتابٌ مَعَانِيه خِلالَ سُطُوره، جَوَاهِرُ في دُرَج، كَوَاكِبُ في بُرُج.).

35 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2a (وقد عَلَّقَ عليه أفضلُ الْمُتأخِّرين، وأكملُ الْمُتبحِّرين، إمامُ عصرِه، وقُمْقَامُ دهرِه، سَيِّدُ الْمُحقِّقين، وسَنَدُ الْمُدقِّقين، السَّيِّدُ الشَّريف، عَامَلَه بلطفِه اللَّطِيف، «حَوَاشِيَ» كَشَفَتْ عن وُجُوهِ خَرَائِدِه نِقَابًا، وذَلَّلَتْ من شِعَابِ الْوُصولِ إلى مَوَائِدِه صِعَابًا، مُشْتَمِلَةً على اعتراضاتٍ سَلَّمَها الفضلاءُ في كلِّ عصرٍ وزمانٍ، ولم يَقْصِدْ أحدٌ لِدَفْعِها إلى هذا الأوَانِ، لكنَّه كما تَرَى لم يَرْفَعِ الأستارَ عن أكثرِ أسرارِه، ولَم يَنْصِبِ الْمَنَارَ لِمُعْظَمِ أنْوَارِه، لَا لِعَجْزٍ في شأْنِه، أو قُصُورٍ في بَيَانِه، بل: لِاجْتِلَائِه ما لا يَرَاه غيرُه إلَّا بالْإِمْعَانِ، واسْتِمَاعِه ما لا يَسْمَعُه سِوَاهُ إلَّا بالْإِعْلَانِ.).

5- Bundan dolayı hem bu sırları keşfedecek hem de Seyyid Şerîf Cürcânî'nin itirazlarından cevaplandırılması mümkün olanları cevaplandıracak yeni bir hâşiye çalışması kaçınılmaz olmuştur. Bu ise, ancak her işinde Allah'ın yardım ve gözetimine mazhar olanların hakkıyla yapabileceği bir çalışmadır.[36]

6- Ben bu şerhin sırlarına sahip olmak ve derinliklerine dalmak için, bizzat Şârih Teftâzânî'den eseri defalarca okuyan en gözde öğrencisinin (Burhâneddin Haydar el-Herevî'nin)[37] önünde uzunca bir tahsil dönemi geçirdikten sonra, bütün gayretimle bu kitabın işaret ve sırlarını keşfetmeye koyuldum; nihayet Allah'ın izniyle Şârih Teftâzânî'nin murâdını hakkıyla anlar hâle geldim ve bu arada âcizâne kendi fikrimle birtakım güzel buluşlar da yaptım. Öte yandan Muhaşşî Seyyid Şerîf Cürcânî'nin de zihin dünyasına nüfûz ederek fikirlerinden güçlü olanlarla zayıf olanları ayırt ettim.[38]

7- Topladığım notlar kitap haline getirildiği takdirde, fıtratı bozulmamış ve art niyetli olmayan kimseler tarafından beğenilecek seviyeye ulaşınca, artık yazmak istedim ve istihare yaptım. Karar verince de Allah'ın beni doğru yola ulaştırmasını umarak yazmaya başladım.[39]

F- MUHTEVÂSI VE PLANI

Daha önce de söylediğimiz gibi, Molla Hüsrev'in *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'i, Teftâzânî'nin, Kazvînî'nin *Telhîsu'l-Miftâh* adlı metni üzerine yaptığı iki şerh çalışmasından uzunu olan *Mutavvel* üzerine yapılmış, (قال - أقول) tarzında bir hâşiye çalışmasıdır. Dolayısıyla *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'in muhtevâsı, Molla Hüsrev'in mukaddimesi hâriç tutulursa, *Telhîs* ve *Mutavvel*'in muhtevâlarından ayrı düşünülemez. Ancak burada iki hususa dikkat çekmekte yarar görüyoruz:

1- Molla Hüsrev, bu çalışmasını *Mutavvel*'in sonuna kadar tamamla(ya)mamış; Beyân ilminin son konusu olan Kinâye bahsinin 7 sayfa öncesinde kalmıştır.[40]

2- *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'de, metin ve şerhin açıklanmasına yönelik bilgiler ve değerlendirmeler dışında, hâşiye türü eserlerin imkân sağladığı istıtrâd türünden ilâve bilgiler ve değerlendirmeler de vardır ki sanırım bazı nüshaların kenarlarında yer alan "matlab"ların iyi bir fihristinin çıkarılmasıyla onların da tespiti mümkün olacaktır.

36 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2a (فلم يَكُنْ بُدٌّ ممَّا يُخْتَشُ به شَرَائِدُه الْأَبِيَّةُ بحَذَامِيرِها، ويُفْرَشُ به فرائدُه الصَّفِيَّةُ بحَذَافِيرِها، (مع دَفْع ما يُمكِن دفعُه منَ أنْظَارِ الفاضِلِ واعتراضاتِه، وردّ ما يَتَأَتَّى ردُّه من مُنَاقَشَاتِه، (مفرد) وهذا ضَنِيعٌ لا يُرَاعِي حُقُوقَه // سِوَى مَنْ بِعَيْنِ اللهِ فِي كلِّ شَأْنِه).

37 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, Ayasofya-4370, vr. 2a, Ragıp Paşa-1233, vr. 2a, kenar notu: (وهو مولانا برهانُ المِلّة والدين حَيْدَر أفاض الله تعالى عليه سِجالَ الْغُفْرَان. منه).

38 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2a-2b (ثم إنّي بعدَ ما صَرَفْتُ مُدَّةً من عمري، وبَذَلْتُ عِدَّةً من أيّام دهري، إلى اقْتِنَاءِ فوائد هذا «الشرح» واستطلاع خَرَائِده، والْخَوْضِ في غَمَارِه، والْغَوْصِ على فرائده، على أكْمَلِ خُلَّانِ الشارح وأحبابه، وأفضلِ إخوانه وأصحابه، الذي سَمِعَ منه هذا «الكتابَ» مَرَّةً بعدَ مَرَّة، واسْتَفَادَ منه فوائدَه كَرَّةً بعدَ كَرَّة –بَوَّأهما اللهُ تعالى أعْلَى غُرَفِ الْجِنَان، وأفاض عليهما شَآبِيبَ الْغُفْرَان–: أقْبَلْتُ بمَجامِعِ الْهِمَّةِ على التَّوَصُّلِ إلى تبيينِ مَرَاسِمِه، واسْتَنْهَضْتُ الرَّحْلَ والْخَيْلَ إلى التَّوَسُّلِ إلى تَيَقُّنِ مَعَالِمِه، فجَزَيْتُ على الحروفِ كالْقَلَم وأقْمْتُ كالْمِدَاد، حتى تَحَقَّقْتُ المَرَامَ وتَنَبَّهْتُ لتمامِ المُرَاد، مع فوائدَ رَيِّقَة سَمَحَتْ بها يدُ الْفِكْرِ الفاتِرِ بإذنِ اللهِ الْوَهَّاب، وفَرَائِدَ أنِيقَة فَاضَتْ عَلَيَّ من مُلْهِمِ الصَّوَاب، وغَرَجْتُ على رَبْعِ فوائدِ الفاضلِ الْمُحَشِّي وخَدَمْتُ في بابِها، حتى آنَسْتُ الْمُخَدَّرَاتِ من وراءِ حِجابِها، [٢ب] بل: كَشَفْتُ جَلَابِيبَ خَرَائِدِها، فَمَيَّزْتُ غُثَّها من سَمِينِها، وتَيَقَّنْتُ رَيِّقَ فرائدِه فَفَرَّقْتُ بين رَخِيصِها وثَمِينِها.).

39 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2a (فلمّا اجْتَمَعَ عندي ما إذا نَظَمْتُه في سِلْكِ التحرير، أو صَوَّرْتُه في أحسنِ التقويم بأَلْطَف التَّصْوِير، يَعْلُو ثَمَنُه عند أولي الأبصار، ويَعْلُو حُدَّاقُه لدى أخيارِ الأحرار، ويَتَلَقَّاه بالْبِشْرِ مَنْ هو مِنَ الأزْدَاء، وإنْ طَوَى الْكَشْحَ عَمَّنْ في قلبِه دَاءٌ، ويَسْتَعْذِبُ به مَشَارِعَ الشَّرْحِ الْوَارِدُونَ، وإنِ اسْتَبْشَعَ زُلَالَه فَاقِدُو الذَّوْقِ المَارِدُونَ: أرَدْتُ أنْ أنْظِمَه عَلَى النَّمَطِ المَذكور، وقَصَدْتُ أنْ أصَوِّرَه على الوجهِ المَزبور، فَاسْتَخَرْتُ اللهَ تعالى في إبْدَاءِ ما أرَدْتُه، وإنْشَاءِ ما قَصَدْتُه، فلمَّا صَمَّ الْعَزْمُ، واسْتَحْكَمَ الْهَمُّ: شَرَعْتُ فيه رَاجِيًا من الْوَهَّاب، أنْ يَهْدِيَنِي سبيلَ الصَّوَاب، إنَّه الْهَادِي إلى سَوَاءِ السبيل، وهو حَسْبِي ونِعْمَ الْوَكِيل.).

40 Son açıkladığı ibâre (وفيه ما فيه) için bkz. Teftâzânî, *Mutavvel*, s. 622, son satır.

Aşağıda *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'in muhtevâsını, *Telhîsu'l-Miftâh*'ın ana başlıklarından yararlanarak, tez planı şeklinde sunacak; her başlığın kenarında *Mutavvel*'in elimizdeki matbû nüshasının (nşr. Abdülhamîd Hindâvî, 2. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1428/2007) sayfa numaraları ile *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'in yazma nüshasının (Damad İbrahim Paşa-1019) varak numaralarını verecek ve Molla Hüsrev'in tamamlayamadığı kısımların görülebilmesi için de iki satırlı bir tablo kullanacağız:

HÂŞİYE ALE'L-MUTAVVEL

MUHAŞŞÎ MOLLA HÜSREV'İN ÖNSÖZÜ (vr. 1b)
ŞÂRİH TEFTÂZÂNÎ'NİN ÖNSÖZÜ (s. 125; vr. 2b)
MUSANNİF KAZVÎNÎ'NİN ÖNSÖZÜ (s. 130; 14a)

MUKADDİME
FESÂHAT VE BELÂGAT KAVRAMLARI
(s.138-165; vr. 37a-75a)

I- FESÂHAT KAVRAMI (s. 138; vr. 39a)
II- BELÂGAT KAVRAMI (s. 153; vr. 60b)

BİRİNCİ FEN
MEÂNÎ İLMİ
(s. 166-505; vr. 75a-213b)

I- BİRİNCİ BÂB: İSNÂD-I HABERÎ'NİN HALLERİ (s. 179; vr. 87a)
II- İKİNCİ BÂB: MÜSNEDÜN İLEYH'İN HALLERİ (s. 211; vr. 113a)
III- ÜÇÜNCÜ BÂB: MÜSNED'İN HALLERİ (s. 301; vr. 148a)
IV- DÖRDÜNCÜ BÂB: FİİLİN MÜTEALLİKLARININ HALLERİ (s. 362; vr. 165a)
V- BEŞİNCİ BÂB: KASR (s. 381; vr. 171a)
VI- ALTINCI BÂB: İNŞÂ (s. 406; vr. 178a)
VII- YEDİNCİ BÂB: FASL VE VASL (s. 434; vr. 196a)
VIII- SEKİZİNCİ BÂB: ÎCÂZ, ITNÂB, MÜSÂVÂT (s. 479; vr. 208a)

İKİNCİ FEN
BEYÂN İLMİ
(s. 506-639; vr. 213b-251a)

I- TEŞBÎH (s. 516; vr. 216b)
II- HAKİKAT VE MECÂZ (s. 567; vr. 229a)
III- KİNÂYE (s. 630)

ÜÇÜNCÜ FEN
BEDÎ' İLMİ
(s. 640-741)

I- MUHASSİNÂT-I MA'NEVİYYE (s. 741)
II- MUHASSİNÂT-I LAFZIYYE (s. 682)
III- HÂTİME: SERİKĀT-I Şİ'RİYYE VE İLGİLİ KONULAR (s. 709)

G- NÜSHALARI

Kütüphanelerimizde *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'in çok sayıda nüshası bulunmaktadır. Biz şu ana kadar 20'den fazla nüshasını görme imkânı bulduk. Bunlardan iki tanesi (Şehid Ali Paşa-2186; Yeni Cami-1024), zahriye ve vikaye kayıtlarına göre müellif nüshasıdır. Taşköprîzâde'nin, "*Molla Hüsrev'in güzel bir yazısı olduğu, kadılık ve müderrislikle meşgul olmasına rağmen her gün selefin kitaplarından iki varak yazdığı ve terikesinden çıkan kendi hattıyla yazılmış çok sayıdaki kitap arasında Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Şerhu'l-Mevakıf'ından da iki nüsha bulunduğu*"na dair verdiği bilgi[41] dikkate alındığında, onun kendi eserinden de birden fazla nüsha yazmış olması sanırım yadırganmaz.

Aşağıda görme imkânı bulabildiğimiz nüshaları, eseri tahkik etmek isteyenlere faydalı olması umuduyla, dikkatimizi çeken bazı özellikleriyle kısa kısa tanıtacağız:

1- Amcazade Hüseyin-385, vr. 1b-141a:

Zahriyedeki adı: "*Molla Hüsrev ale'l-Mutavvel*". Ta'lik yazı; bazı harflerin noktaları yok. (قال – أقول)'lerin yerleri muhtemelen daha sonra kırmızı mürekkeple yazılmak üzere boş bırakılmış. Kenarlarda yer yer tashihler var. Müsnedün ileyhin eliflamla ma'rife olması konusuyla bitiyor; dolayısıyla aşağı yukarı yarısı eksik.

2- Atıf Efendi-2334, vr. 1b-142a:

Kapaktaki adı: "*Molla Hüsrev ale'l-Mutavvel*". Ta'lik yazı. (قال–أقول)'lerin yerleri muhtemelen daha sonra kırmızı mürekkeple yazılmak üzere boş bırakılmış. Kenarlarda yer yer tashihler ve (منه) rumuzlu notlar var. Müstensih adı ve istinsah yeri yok. İstinsah tarihi: Rabîulevvel 1097 (Ocak-Şubat 1686).

3- Ayasofya-4370, vr. 1b-134a:

Zahriyeden önceki varak-a'daki adı: "*Monla Hüsrev ale'l-Mutavvel*". Ta'lik yazı. Besmele yok. Kenarlarda yer yer (منه) rumuzlu notlar ve ayrıntılı (مطلب)'lar var. Ferağ kaydı yok.

4- Damad İbrahim Paşa-480, vr. 222b-280b:

Ta'lik yazı. Besmele yok. (قال–أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Sonu eksik.

5- Damad İbrahim Paşa-1019, vr. 1b-251a:

İlk vikaye yaprağındaki adı: "*Hâşiye-i Molla Hüsrev ale'l-Mutavvel*". Nesih yazı. Besmele yok. (قال – أقول)'ler kırmızı, yer yer mavi mürekkeple yazılmış. Kenarlarda yer yer (منه) rumuzlu notlar, (مطلب)'lar ve başka hâşiyelerden alınmış notlar var. Ferağ kaydı yok. CD'si elimizde bulunduğundan makalemizde bu nüshayı kullandık.

6- Feyzullah Efendi-1791, vr. 1b-180b:

Serlevhalı. Ta'lik yazı. Kenarlarda yer yer (منه) rumuzlu notlar var. Pek tashih yok. Müstensih adı ve istinsah yeri yok. İstinsah tarihi: 29 Şaban 1??8.

41 Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 118; Mecdî, *Hadâik*, s. 137.

7- Feyzullah Efendi-1792, vr. 1b-123b:

Zahriyedeki adı: "*Monla Hüsrev ale'l-Mutavvel*".Nesih yazı, ilerilerde ta'lik yazıya dönüşüyor. Mukaddimesi eksik; doğrudan hâşiye ile başlıyor. Ferağ kaydı yok.

8- Hacı Beşir Ağa-560, vr. 1b-148a:

Zahriye: "*Hâşiyetü'l-Mutavvel min te'lifi'l-Allâme Mehmed b. Ferâmurz el-meşhûr bi-Hüsrev*". Nesih yazı. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda çok az tashih kayıtları ve yer yer (مطلب)'lar var. Müstensih: Muhammed b. Ahmed b. Nâsıriddîn el-Hüseynî. Dımaşk: 14 Zilhicce 972 (13 Temmuz 1565) Cuma.

9- Hacı Selim Ağa-1029, vr. 1b-95b:

Zahriyedeki adı: "*Monla Hüsrev Efendi*". Ta'lik yazı. (قال – أقول)'lerin bir kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış, bir kısmı da muhtemelen daha sonra kırmızı mürekkeple yazılmak üzere boş bırakılmış. Kenarlarda yer yer (منه) rumuzlu notlar var. Müstensih: Es'ad b. Muhammed el-Emîn el-Mekkî b. eş-Şeyh Muhammed b. İbrahim Bek b. Ali ed-Defteri. İstinsah yeri yok. İstinsah tarihi: 25 Cemâziyelevvel 1096 (29 Nisan 1685).

10- Hamidiye-1235, vr. 1b-115b:

Zahriye: "*Hâşiyetü'l-Mutavvel li-Molla Hüsrev*". Ta'lik yazı. Besmele yok. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda tashihler ve bazı notlar var. Müstensih: Mehmed el-Bursevî. İstinsah yeri ve tarihi yok.

11- Kadızade Mehmed-442, vr. 112b-217b:

Vr. 112a: "*Hâzihî Havâşin ale'l-Mutavvel li-Mevlâna Hüsrev*". Nesih yazı. (قال - أقول)'lerin bir kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış, bir kısmı da muhtemelen daha sonra kırmızı mürekkeple yazılmak üzere boş bırakılmış. Bazı satır arası notlar ve kenarlarda yer yer tashihler ve (منه) rumuzlu notlar var. Sonu eksik. Bir önceki risâlenin istinsah tarihi: Receb 867 (Mart-Nisan 1463).

12- Laleli-2811, vr. 1b-80b:

Zahriyedeki adı: "*Molla Hüsrev ale'l-Mutavvel*". Ta'lik yazı. Başlarda (قوله) ve (قال–أقول)'lerin bir kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış, bir kısmı da muhtemelen daha sonra kırmızı mürekkeple yazılmak üzere boş bırakılmış. Kenarlarda yer yer tashihler ve (منه) rumuzlu notlar var. Sonu eksik.

13- Mahmud Paşa-329, vr. 1b-84b:

1b'deki adı: "*Hâşiye-i Mevlânâ Hüsrev li'l-Mutavvel*". Nesih yazı. (قال) yerine (ق), (أقول) yerine (و) rumuzu kullanılmış. Kenarlarda yer yer tashihler ve (منه) rumuzlu notlar var. Sonu eksik ama ferağ kaydı var. Müstensih adı yok. Tebriz: 7 Ramazan 878 (26 Ocak 1474).

14- Mehmed Asım Bey-495, vr. 1b-138b:

Zahriyeden iki önceki varak-a: "*Hâşiyetü'l-Mutavvel li'l-Fâdili'l-Hüsrevî*". Ta'lik yazı. Mukaddimesi eksik; doğrudan hâşiye ile başlıyor. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış.

15- Murad Molla-1591, vr. 1b-208a:

Zahriye: "*Hâzâ el-kitâbü'l-müsemmâ bi-Monla Hüsrev vehüve Hâşiyetün ale'l-Mutavvel*". (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda yer yer tashihler var. Ferağ kaydı yok.

16- Nuruosmaniye-4411, vr. 1b-272b:

Varak numarası 119'dan 220'ye geçiyor; toplam varak sayısının doğrusu 172b olmalı. Serlevhalı, çerçeveli. Güzel bir ta'lik yazı. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda yer yer (منه) rumuzlu notlar ve (مطلب)'lar var. Ferağ kaydı yok.

17- Nuruosmaniye-4412, vr. 1b-229b:

Zahriyeden iki önceki varak-a'daki adı: "*Molla Hüsrev ale'l-Mutavvel*"; zahriyeden bir önceki varak-a'daki adı: "*Mutavvel Hâşiyesi Monla Hüsrev*". (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Mukaddimesi eksik; doğrudan hâşiye ile başlıyor. Ferağ kaydı yok.

18- Ragıp Paşa-1232, vr. 1b-170a:

Zahriye: "*Hâşiye-i Mutavvel li-Monla Hüsrev*". Ta'lik yazı. Besmele yok. Kenarlarda yer yer tashihler ve (منه) rumuzlu notlar var. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Ferağ kaydı yok.

19- Ragıp Paşa-1233, vr. 1b-186a:

Zahriyeden önceki varak-a: "*Hâşiye-i Mutavvel li-Molla Hüsrev*". Ta'lik yazı. Besmele yok. Kenarlarda yer yer tashihler, (منه) rumuzlu notlar ve başkalarına ait haşiyeler var. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış; bazılarının yerleri boş bırakılmış. Müstensih: Mehmed (b.?) el-Hâc Şaban, Yenişehir: Şevvâl 1063 (Ağustos-Eylül 1653).

20- Şehid Ali Paşa-2186, vr. 1b-82a (Müellif nüshası):

Zahriyeden önceki varak-a: "*Hâşiye-i Mutavvel Molla Hüsrev,* **Kendü hattıyla**". Zahriye: "*Kitabu Hâşiyeti'l-Mutavvel li-Mevlânâ Hüsrev fi'l-meânî*". Güzel ve okunaklı bir ta'lik yazı. Besmele yok. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda yer yer tashihler, (منه) rumuzlu notlar ve itiraz edilenlerin isimleri var. İşlenmiş bir nüsha. Ferağ kaydı yok.

21- Veliyyüddin Efendi-2813, vr. 1b-147a:

Ta'lik Yazı. Baş taraflarda kenarlar notlu. Ferağ kaydı yok.

22- Yeni Cami-1024, vr. 1b-140b (Müellif nüshası):

Zahriye: "*Hâşiye ale'l-Mutavvel li'l-Mevlâ Hüsrev* **bi-hattıhî**". Güzel ve okunaklı bir ta'lik yazı. Besmele yok. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda yer yer tashihler, (منه) rumuzlu notlar, itiraz edilenlerin isimleri ve (مطلب)'lar var. İşlenmiş bir nüsha. Ferağ kaydı yok.

Görme imkânı bulamadığımız nüshaları ise, İSAM Türkiye Kütüphaneleri Veritabanı'na dayanarak, şöyle sıralayabiliriz: 1- Burdur İl Halk Ktp.-146, 249 vr.; 2- Kayseri Raşid Efendi Ktp.-1005, 161 vr.; 3- Kütahya Vahit paşa İl Halk Ktp-1019, 153 vr.; 4- Kütahya Vahit paşa İl Halk Ktp-1020, 184 vr., Yenicepazar: 1100 (1688-1689); 5- Manisa İl Halk Ktp.-1891, 47 vr.

H- KAYNAKLARI

Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'de, tespit edebildiğimiz kadarıyla 71 adet kaynak kullanır. Bunlardan 11 tanesi tefsir ve ulûmü'l-Kur'ân, 6 tanesi hadîs, 5 tanesi kelâm, 1 tanesi usûl-i fıkıh, 2 tanesi mantık ve felsefe, 8 tanesi lügat ve emsâl, 5 tanesi sarf ve nahiv, 27 tanesi belâgat, 6 tanesi de edebiyat, şiir ve şiir şerhleriyle ilgili kitaplardır. Aşağıda bunları önce konularına göre tasnif edecek, sonra da her birini kendi içinde yazarlarının vefât tarihlerine göre kronolojik olarak sıralayacağız. Müelliflerin ve eserlerin tam isimlerini vermekle birlikte, bazıları hakkında bir nevi değerlendirme ifade ettiği için, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'de geçtiği şekli de zikredeceğiz:

TEFSİR VE ULÛMU'L-KUR'ÂN KİTAPLARI

Begavî: Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ el-Begavî (ö. 516/1122).[42]

1- Me'âlimü't-Tenzîl[43]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-İmâmü'l-Beğavî rahimehullâhu teâla*"[44] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

Zemahşerî: Cârullâh Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144).[45]

2- el-Keşşâf an Hakāiki Ğavâmızı't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekāvîl fi Vücûhi't-Te'vîl[46]

Molla Hüsrev, müellifi çoğunlukla eserine izâfe ederek "*Sâhibü'l-Keşşâf*",[47] bazen de "*ez-Zemahşerî*",[48] "*Cârullâh*",[49] "*el-Allâme*",[50] "*el-Allâme ez-Zemahşerî*"[51] adlarıyla; eseri ise kısaca "*el-Keşşâf*"[52] adıyla zikreder.

42 Ziriklî, *A'lâm*, II, 259 (Vefat tarihini 510/1117 olarak veriyor); Kehhâle, *Mu'cem*, I, 644; Mevlüt Güngör, "Begavî, Ferrâ", *DİA*, V, 340-341.
43 Saffet Bakırcı, "Meâlimü't-Tenzil", *DİA*, XXVIII, 203-204.
44 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24a.
45 Süyûtî, *Buğye*, II, 279-280, no: 1977; Ziriklî, *A'lâm*, VII, 178; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 822-823; Ali Özek, *Zemahşeri ve Arap Lugatçılığındaki Yeri*, 1. baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006, s. 25-65.
46 Ali Özek, "el-Keşşâf", *DİA*, XXV, 329-330.
47 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 3b, 8a, 14a, 16a, 17a, 18b, 19a, 20a, 20b-21a, 21b, 24b, 67b, 70b, 71b, 83a, 92a, 92b, 95a, 96a, 97a, 102a, 102b, 103a, 103b, 116a, 119b, 120a, 131a, 134b, 135a, 137a, 162b, 163a, 164a, 166b, 168a, 168b, 175a, 181b, 198b, 210b, 213b, 223a, 233a, 233b, 234b, 235a, 242b, 244b, 245b.
48 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 169a, 238a.
49 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 32b.
50 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 35a, 37b, 56b, 89a, 134b, 135a, 201a.
51 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 200b.
52 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 5b, 16a, 20a, 34b, 67b, 93a, 95a, 120a, 135a, 146a, 156a, 157a, 186a, 187b, 190b, 197a, 199a, 200b, 211a, 213a, 235a, 243b, 244a, 245a, 246a, 246b.

Fahreddîn er-Râzî: Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210).[53]

3- Mefâtîhu'l-Ğayb / et-Tefsîru'l-Kebîr[54]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-İmâm*"[55] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

Beyzâvî: Kādî Nâsıruddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286).[56]

4- Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl[57]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Beyzâvî*",[58] "*el-İmâmu'l-Beyzâvî*"[59] ve "*el-İmâmu'l-Beyzâvî rahimehullâhu teâla*"[60] adlarıyla zikreder; eserin adını vermez.

Kurtubî: Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. 671/1273).[61]

5- el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân[62]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Kurtubî*"[63] ve "*el-İmâmu'l-Kurtubî*"[64] adlarıyla zikreder; eserin adını vermez.

Kevâşî: Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. Yûsuf b. el-Hasen el-Kevâşî el-Mevsılî (ö. 680/1281).[65]

6- Tebsıratü'l-Mütezekkir ve Tezkiretü'l-Mütebassır

6- Telhîsu Tebsırati'l-Mütezekkir ve Tezkireti'l-Mütebassır

Molla Hüsrev'in bir âyetin tefsiriyle ilgili olarak "*el-Kevâşî*"[66] diyerek müellifinden görüş naklettiği eser, yukarıda zikredilenlerden biri olmalıdır.

İsferâyînî: Tâceddîn Muhammed b. Muhammed el-İsferâyînî (ö. 684/1285).[67]

7- Fâtihatü'l-İ'râb fî İ'râbi'l-Fâtiha

Molla Hüsrev, müellifi başka bir eserine izâfe ederek "*Sâhibü'l-Lübâb*";[68] eseri "*İ'râbü'l-Fâtiha*"[69] adıyla zikreder.

Ömer el-Kazvînî: Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Abdirrahmân b. Ömer el-Behbehâî el-Kinânî el-Fârisî el-Kazvînî (ö. 745/1344).[70]

53 Ziriklî, *A'lâm*, VI, 313; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 558-560; Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *DİA*, XII, 89-95.
54 Lutfullah Cebeci, "Mefâtîhu'l-Gayb", *DİA*, XXVIII, 348-350.
55 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 212a.
56 Ziriklî, *A'lâm*, IV, 110; Kehhâle, *Mu'cem*, II, 266-267; Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *DİA*, VI, 100-103.
57 İsmail Cerrahoğlu, "Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl", *DİA*, XI, 260-261.
58 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 17a, 233a.
59 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 200b, 202a, 246a, 247a.
60 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 83b, 146b.
61 Ziriklî, *A'lâm*, V, 322; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 52; Tayyar Altıkulaç, "Kurtubî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, XXVI, 455-457.
62 Suat Yıldırım, "el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân", *DİA*, VII, 100-101.
63 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 93b.
64 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 93a.
65 Ziriklî, *A'lâm*, I, 274; Kehhâle, *Mu'cem*, I, 327-328; Mehmet Mahfuz Ata, "Kevâşî", *DİA*, XXV, 341-342.
66 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 34b.
67 Ziriklî, *A'lâm*, VII, 31; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 620.
68 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 136a.
69 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 136b.
70 Ziriklî, *A'lâm*, V, 49; Kehhâle, *Mu'cem*, II, 561.

8- el-Keşf an Müşkilâti'l-Keşşâf (= Keşfü'l-Keşşâf / Şerhu'l-Keşşâf)

Molla Hüsrev, müellifi eserine izâfe ederek "*Sâhibü'l-Keşf*"[71]; eseri ise "*Keşfü'l-Keşşâf*"[72] adıyla zikreder.

Kirmânî: Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî el-Kirmânî (ö. 786/1384).[73]

9- Ünmûzecü'l-Keşşâf (= Hâşiye ale'l-Keşşâf)

Molla Hüsrev, müellifi "Mevlânâ Şemsüddîn el-Kirmânî";[74] eseri "*el-Ünmûzec*"[75] adıyla zikreder.

Teftâzânî: Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390).

10- Şerhu'l-Keşşâf

Molla Hüsrev, bu eseri "*el-Havâşî ale'l-Keşşâf*"[76] ve "*Şerhu'l-Keşşâf*"[77] adlarıyla zikreder.

Seyyid Şerîf Cürcânî: Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/1413).

11- Hâşiye ale'l-Keşşâf

Molla Hüsrev, bu eseri "*Havâşi's-Seyyid ale'l-Keşşâf*"[78] adıyla zikreder.

Molla Hüsrev, bunların dışında da kaynak belirtmeden "*Eimmetü't-tefsîr*",[79] "*Ehlü't-tefsîr*",[80] "*el-Muhakkıkûn min eimmeti't-tefsîr*",[81] "*Ba'du'ş-şurrâh*",[82] "*el-Muhakkıkûn min şurrâhi'l-Keşşâf*",[83] "*İbn Abbâs*",[84] "*Reîsü'l-müfessirîn İbn Abbâs radıyallâhuanhumâ*",[85] "*el-Hasen/el-Hasenü'l-Basrî*",[86] "*Ebü'l-Bekā*",[87] "*et-Taberî*",[88] "*et-Tefâsîr*",[89] "*Ekseru'l-kurrâ*",[90] "*Ba'du'l-kurrâ*",[91] "*Kurrâü'l-Kûfe*"[92] diyerek tefsir ve ulûmu'l-Kur'ân ile ilgili konulara temas eder.

71 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 19a, 19b, 20a, 21a, 92a, 128b, 213a.
72 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 17a.
73 Ziriklî, *A'lâm*, VII, 153; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 784; İsmail Hakkı Ünal, "Kirmânî, Şemseddin", *DİA*, XXVI, 65-66.
74 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 190b.
75 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 190b.
76 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 162b.
77 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 16a, 26a, 30b, 134b, 156b, 163a, 169a, 169b, 170a, 173b.
78 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 95a.
79 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 129b.
80 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 34a, 35a, 83b, 198a.
81 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 233a.
82 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 19a, 20a, 235a.
83 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 165a.
84 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 120a, 130b, 131a.
85 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 201b.
86 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24b, 190a.
87 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 34b, 207a.
88 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 93b.
89 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 40b.
90 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 131b.
91 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 131b.
92 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 34a.

HADİS KİTAPLARI

Buhârî: Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870).[93]

12- Sahîhu'l-Buhârî (= el-Câmiu's-Sahîh)[94]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-İmâmu'l-Buhârî*";[95] eseri "*Sahîhu'l-Buhârî*"[96] adıyla zikreder.

Ebû Dâvûd: Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889).[97]

13- Sünenü Ebî Dâvûd[98]

Molla Hüsrev, müellifi "*Ebû Dâvûd*"[99] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

Nesâî: Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915.[100]

14- Sünenü'n-Nesâî[101]

Molla Hüsrev, müellifi "*en-Nesâî*"[102] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

Ebû Avâne el-İsferâyînî: Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî (ö. 316/929).[103]

15- Müsnedü Ebî Avâne (= el-Müsnedü'l-Muhrec alâ Kitâbi Müslim b. el-Haccâc)

Molla Hüsrev, müellifi "*Ebû Avâne*";[104] eseri "*Sahîhu Ebî Avâne*"[105] adıyla zikreder.

İbn Hibbân: Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965).[106]

16- Sahîhu İbn Hibbân (=el-Müsnedü's-Sahîh ale't-Tekāsîm ve'l-Envâ')[107]

Molla Hüsrev, müellifi "*İbn Hibbân*";[108] eseri "*Sahîhu İbn Hibbân*"[109] adıyla zikreder.

93 Ziriklî, *A'lâm*, VI, 34; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 130-131; M. Mustafa el-A'zamî, "Buhârî, Muhammed b. İsmâil", *DİA*, VI, 368-372.
94 M. Yaşar Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh", *DİA*, VII, 114-123.
95 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 170a.
96 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 170a.
97 Ziriklî, *A'lâm*, III, 122; Kehhâle, *Mu'cem*, I, 784-785; M. Yaşar Kandemir, "Ebû Dâvûd es-Sicistânî", *DİA*, X, 119-121.
98 M. Yaşar Kandemir, "es-Sünen", *DİA*, XXXVIII, 145-147.
99 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 14b.
100 Ziriklî, *A'lâm*, I, 171; Kehhâle, *Mu'cem*, I, 151-152; M. Yaşar Kandemir, "Nesâî", *DİA*, XXXII, 563-565.
101 M. Yaşar Kandemir, "es-Sünen", *DİA*, XXXVIII, 145-147.
102 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 14b.
103 Ziriklî, *A'lâm*, VIII, 196; Kehhâle, *Mu'cem*, IV, 124; Müctebâ Uğur, "Ebû Avâne el-İsferâyînî", *DİA*, X, 100.
104 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 14b.
105 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 14b.
106 Ziriklî, *A'lâm*, VI, 78; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 207-208; Mehmet Ali Sönmez, "İbn Hibbân", *DİA*, XX, 63-64.
107 Mehmet Ali Sönmez, "el-Müsnedü's-Sahîh", *DİA*, XXXII, 106-108.
108 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 14b.
109 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 14b.

Mechûl:

17- Şerhu'l-Buhârî

Molla Hüsrev, müellifinin adını vermediği bu eseri "*Şerhu'l-Buhârî*"[110] adıyla zikreder.

KELÂM KİTAPLARI

Âmidî: Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kāsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî (ö. 631/1233).[111]

18- Ebkâru'l-Efkâr[112]

Molla Hüsrev, müellifinin adını vermediği bu eseri "*Ebkâru'l-Efkâr*"[113] adıyla zikreder.

Adudüddîn el-Îcî: Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahman b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Îcî (ö. 756/1355)[114]

19- el-Mevâkıf[115]

Molla Hüsrev, müellifi bazen "*el-Muhakkık Adudü'l-Milleti ve'd-Dîn*",[116] bazen de eserine izâfe ederek "*Sâhibü'l-Mevâkıf*"[117] adıyla zikreder.

Teftâzânî: Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390).

20- Şerhu'l-Makāsıd[118]

Molla Hüsrev, bu eseri "*Şerhu'l-Makāsıd*"[119] adıyla zikreder.

Seyyid Şerîf Cürcânî: Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/1413).

21- Şerhu'l-Mevâkıf[120]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Fâdılü'l-Muhaşşî*"; eseri "*Şerhu'l-Mevâkıf*"[121] adıyla zikreder.

22- Hâşiye alâ Şerhi'l-Metâli'[122]

Molla Hüsrev, bu eseri "*Havâşi's-Seyyid li Şerhi'l-Metâli'*"[123] adıyla zikreder.

110 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 84a.
111 Ziriklî, *A'lâm*, IV, 332; Kehhâle, *Mu'cem*, II, 479; Emrullah Yüksel, "Âmidî, Seyfeddin", *DİA*, III, 57-58.
112 Emrullah Yüksel, "Ebkâru'l-Efkâr", *DİA*, X, 77-78.
113 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37b (Mükerrer varak no'su).
114 Ziriklî, *A'lâm*, III, 295; Kehhâle, *Mu'cem*, II, 76; Tahsin Görgün, "İcî, Adudüddîn", *DİA*, XXI, 410-414.
115 Mustafa Sinanoğlu, "el-Mevâkıf", *DİA*, XXIX, 422-424.
116 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 190b.
117 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37a (Mükerrer varak no'su).
118 Eser, Teftâzânî'nin (ö. 747/1346) *el-Makāsıd* adlı kelâm metnine kendisinin yazdığı şerhtir. Bkz. Mustafa Sinanoğlu, "el-Makāsıd", *DİA*, XXVII, 420-421.
119 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 130b, 183b.
120 Eser Adudüddîn el-Îcî'nin yukarıda zikredilen *el-Mevâkıf* adlı kelâm metninin şerhidir. Bkz. Mustafa Sinanoğlu, "el-Mevâkıf", *DİA*, XXIX, 422-424.
121 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37b (Mükerrer varak no'su).
122 Eser Kâdî Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Tavâli'u'l-Envâr* adlı kelâm metnine Şemseddîn Mahmûd b. Abdurrahmân el-İsfahânî'nin (ö. 749/1349) yazdığı *Metâli'u'l-Enzâr* adlı şerh üzerine yapılmış bir hâşiye çalışmasıdır. Yusuf şevki Yavuz, "Tavâliu'l-Envâr", *DİA*, XL, 180-181.
123 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 41b.

Molla Hüsrev, bunların dışında da kaynak belirtmeden, "*eş-Şeyh Ebû Mansûr el-Matürîdî*",[124] "*el-Eş'arî*",[125] "*eş-Şeyh el-Eş'arî*",[126] "*Ebü'l-Hasen el-Eş'arî*",[127] "*eş-Şeyh Ebü'l-Hasen el-Eş'arî*",[128] "*el-Irâkıyyûn min Ehli's-Sünne*",[129] "*el-İ'tizâl*",[130] "*el-Mu'tezile*",[131] "*Şüyûhu'l-Mu'tezile*",[132] "*el-Mu'tezilî*"[133] "*en-Nazzâm*",[134] "*Ebû İshâk en-Nazzâm*",[135] "*el-Mütekellimûn*",[136] "*el-Kütübü'l-kelâmiyye*"[137] diyerek kelâmî görüşlere atıflar yapar.

USÛL-İ FIKIH KİTAPLARI

Teftâzânî: Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390).

23- Şerhu't-Telvîh ale't-Tavzîh[138]

Molla Hüsrev, bu eseri kısaca "*et-Telvîh*" adıyla zikreder.[139]

Molla Hüsrev, bunun dışında da kaynak belirtmeden, "*el-Usûl*",[140] "*Eimmetü'l-usûl*",[141] "*Ehlü'l-usûl*",[142] "*Ulemâü'l-usûl*",[143] "*el-Usûliyyûn*",[144] "*Ekseru eimmeti'n-nahvi ve'l-usûl*",[145] "*el-İmâm Ebû Hanîfe*",[146] "*el-Kādî Ebû Yûsuf*",[147] "*Cumhûru'l-Hanefiyye*",[148] "*Mâlik rahimehullâhu teâlâ*",[149] "*el-İmâm eş-Şâfiî*",[150] "*Cumhûru'ş-Şâfiiyye*",[151] "*ez-Zâhiriyye*",[152] "*Ebü'l-Hüseyn el-Basrî*",[153] "*Ebû Hâşim*",[154] "*Kütübü'l-usûl*",[155] "*Ba'du kütübi'l-usûl*"[156] diyerek fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimleriyle ilgili konulara girer.

124 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20a.
125 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20a, 189b.
126 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 189a.
127 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24a.
128 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20a.
129 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 211b.
130 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20a.
131 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 19a, 20a, 98a, 156a, 189a, 211b.
132 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 69a (Mükerrer varak no'su).
133 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 106b.
134 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 84b, 85a.
135 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 69a (Mükerrer varak no'su).
136 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 60a, 84b, 215b.
137 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24b.
138 Eser Sadruşşerîa'nın (ö. 747/1346) *Tenkîhu'l-Usûl* adlı usûl metnine kendisinin yazdığı *et-Tavzîh fî Halli Ğavâmızı't-Tenkîh* adlı şerh üzerine yapılmış bir hâşiye çalışmasıdır. Bkz. Şükrü Özen, "Tenkîhu'l-Usûl", *DİA*, XL, 454-458.
139 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 8a, 18a, 25a, 127b.
140 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 62a, 142b, 211b, 217b, 241b.
141 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 54a.
142 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 94a.
143 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 101a, 155b, 165b, 189b, 198a.
144 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 126a, 166a, 189a, 189b.
145 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 129b.
146 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 154a.
147 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 206a.
148 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 189b.
149 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 76b.
150 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 154a, 170a.
151 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 189b.
152 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 108b.
153 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 189a.
154 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 189b.
155 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 196b.
156 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 174b.

MANTIK VE FELSEFE KİTAPLARI

İbn Sînâ: Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ (ö. 428/1037).[157]

24- eş-Şifâ[158]

Molla Hüsrev, müellifi "*eş-Şeyhu'r-Reîs*";[159] eseri "*eş-Şifâ*"[160] adıyla zikreder.

Teftâzânî: Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390).

25- Şerhu'r-Risâleti'ş-Şemsiyye[161]

Molla Hüsrev, bu eseri kısaca "*Şerhu't-Teftâzânî li'r-Risâleti'ş-Şemsiyye*",[162] "*Şerhu'r-Risâle*"[163] ve "*Şerhu'ş-Şemsiyye*"[164] adlarıyla zikreder.[165]

Molla Hüsrev, bunların dışında da kaynak belirtmeden, "*el-Mantıkıyyûn*",[166] "*el-Mîzâniyyûn*",[167] "*Ehlü'l-mîzân*",[168] "*Ehlü'l-felsefe*",[169] "*el-Hukemâ*",[170] "*el-Felâsife*"[171] diyerek mantık ve felsefe ile ilgili konulara temas eder.

LÜGAT VE EMSÂL KİTAPLARI

İbn Fâris: Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (ö. 395/1004).[172]

26- Mücmelü'l-luğa

Molla Hüsrev, müellifi eserine izâfe ederek "*Sâhibü Mücmeli'l-Luğa*"[173]; eseri "*Mücmelü'l-Luğa*"[174] adıyla zikreder.

Cevherî: Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce).[175]

27- Tâcü'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye (= Sıhâhu'l-Luğa)

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Cevherî*";[176] eseri kısaca "*es-Sıhâh*"[177] adıyla zikreder.

157 Ziriklî, *A'lâm*, II, 241-242; Kehhâle, *Mu'cem*, I, 618-620; Ömer Mahir Alper vd., "İbn Sînâ", *DİA*, XX, 319-358.
158 İbn Sînâ'nın mantık ve nazarî felsefe disiplinlerine dair ünlü eseri. Bkz. İlhan Kutluer, "eş-Şifâ", *DİA*, XXXIX, 131-134.
159 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 216a.
160 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 216a.
161 Eser Ali b. Ömer el-Kâtibî'nin (ö. 675/1277) *er-Risâletü'ş-Şemsiyye fi'l-Kavâidi'l-Mantıkıyye* adlı mantık metnine Teftâzânî'nin yazdığı şerhtir. Bkz. Ali Durusoy, "eş-Şemsiyye", *DİA*, XXXVIII, 530-531.
162 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37b (Mükerrer varak no'su).
163 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 38a.
164 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 113a.
165 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 8a, 18a, 25a, 127b.
166 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 41a.
167 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 154a, 154b.
168 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 154a.
169 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 183b.
170 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 41b.
171 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 60a, 84a.
172 Ziriklî, *A'lâm*, I, 193; Kehhâle, *Mu'cem*, I, 223-224; Hüseyin Tural, "İbn Fâris", *DİA*, XIX, 479-481.
173 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 47a.
174 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 47a.
175 Ziriklî, *A'lâm*, I, 313; Kehhâle, *Mu'cem*, I, 362-363 (Her iki kaynak da vefat tarihini 393/1003 olarak veriyor); Hulûsi Kılıç, "Cevherî, İsmâil b. Hammâd", *DİA*, VII, 459.
176 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 8b, 9a, 10a, 10b, 12b, 13a, 26a, 32b, 37b, 39a, 46a, 50b, 54b, 56b, 57b, 144a, 164a, 174a, 200b.
177 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 6a, 7a, 8b, 9a, 10a, 10b, 11b, 12b, 13a, 13b, 14a, 16a, 26a, 32b, 37b, 39a, 46a, 50b, 51b, 54b, 56b, 57a, 57b, 114b, 144a, 147a, 164a, 174a, 200b, 208b, 211b, 213a.

Zemahşerî: Cârullâh Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144).

28- Esâsü'l-Belâğa

Molla Hüsrev, bu eseri kısaca "*el-Esâs*"[178] adıyla zikreder.

29- el-Fâik fî Ğarîbi'l-Hadîs

Molla Hüsrev, bu eseri kısaca "*el-Fâik*"[179] adıyla zikreder.

30- el-Müstaksâ fî Emsâli'l-Arab

Molla Hüsrev, bu eseri kısaca "*Müstaksa'l-Emsâl*"[180] adıyla zikreder.

Mutarrizî: Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî el-Mutarrizî (ö. 610/1213).[181]

31- el-Muğrib fî Tertîbi'l-Mu'rib

Molla Hüsrev, müellifinin adını vermediği bu eseri kısaca "*el-Muğrib*"[182] adıyla zikreder.

Fîrûzâbâdî: Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415).[183]

32- el-Kāmûsü'l-Muhît

Molla Hüsrev, müellifi eserine izâfe ederek "*Sâhibü'l-Kāmûs*";[184] eseri kısaca "*el-Kāmûs*"[185] adıyla zikreder.

Mechûl:

33- el-Ğarîbeyn

Molla Hüsrev'in, müellifinin adını vermeden "*Kezâ fi'l-Ğarîbeyn*"[186] diyerek zikrettiği bu eser, ğarîbu'l-luğa türü eserlerden biri olmalıdır.

Molla Hüsrev, bunların dışında da kaynak belirtmeden, "*İlmü'l-luğa*",[187] "*Metnü'l-luğa*",[188] "*İlmu metni'l-luğa*",[189] "*Ehlü'l-luğa*",[190] "*el-Asmaî*",[191] "*İbnü'l-Enbârî*",[192] "*İbn Düreyd*",[193] "*Ebû Ubeyd*",[194] "*Kütübü'l-luğa*"[195] ve "*Kütübü'l-emsâl*"[196] diyerek lügat ve emsâl ile ilgili konulara temas eder; ayrıca *Mutavvel*'in ibâresini açıklama sadedinde de pek çok yerde lügavî îzahlar yapar.

178 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 46a, 56b, 200b.
179 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37b, 201a.
180 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 115a.
181 Zirikli, *A'lâm*, VII, 348; Kehhâle, *Mu'cem*, IV, 9-10; M. Sadi Çöğenli, "Mutarrizî", *DİA*, XXXI, 375-377.
182 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 13a.
183 Zirikli, *A'lâm*, VII, 146-147; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 776-778; Hulûsi Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, XIII, 142-145.
184 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 238a.
185 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 228a.
186 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 46a.
187 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 74b.
188 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 74b.
189 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 74b.
190 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 47a.
191 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 12b, 211a.
192 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 46a.
193 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 46a (Sıhâh'dan naklen)
194 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 26a, 115a.
195 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 238b.
196 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 241a.

SARF VE NAHİV KİTAPLARI

Zemahşerî: Cârullâh Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144).

34- el-Mufassal fî San'ati'l-İ'râb[197]

Molla Hüsrev, müellifi eserine izâfe ederek "*Sâhibü'l-Mufassal*";[198] eseri "*el-Mufassal*"[199] adıyla zikreder.

İbnü'l-Hâcib: Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr (ö. 646/1249).[200]

35- el-Îzâh fî Şerhi'l-Mufassal

Molla Hüsrev, müellifi "*İbnü'l-Hâcib*",[201] "*eş-Şeyh İbnü'l-Hâcib*";[202] eseri "*el-Îzâh*",[203] "*Îzâhu'l-Mufassal*"[204] ve "*Şerhu'l-Mufassal*"[205] adlarıyla zikreder.

İbn Mâlik: Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî (ö. 672/1274).[206]

36- Şerhu't-Teshîl[207]

Molla Hüsrev, müellifi "*İbn Mâlik*";[208] eseri "*Şerhu't-Teshîl*"[209] adıyla zikreder.

Radî: Necmüleimme Radıyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî el-Garavî es-Semnâkî (es-Semnâî) (ö. 688/1289'dan sonra).[210]

37- Şerhu'l-Kâfiye

Molla Hüsrev, müellifi "*eş-Şeyh Radıyyüddîn*",[211] "*el-Fâdıl*",[212] "*el-Fâdıl er-Radî*",[213] "*Necmüleimme*"[214] adlarıyla zikreder; eserin adını vermez.

Siğnâkî: Hüsâmüddîn Hüseyn b. Alî b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâkî (ö. 714/1314).[215]

38- el-Muvassal fî Şerhi'l-Mufassal

Molla Hüsrev, müellifi eserine izâfe ederek "*Sâhibü'l-Muvassal fî Şerhi'l-Mufassal*"[216] adıyla zikreder.

197 Mehmet Sami Benli, "el-Mufassal", *DİA*, XXX, 368-369.
198 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 53b, 181a.
199 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 181b.
200 Ziriklî, A'lâm, IV, 211; Kehhâle, *Mu'cem*, II, 366-367; Hulûsi Kılıç, "İbnü'l-Hâcib", *DİA*, XXI, 55-58.
201 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 100a, 148a, 148b, 152b, 169a, 181b, 189b, 194b.
202 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 188b.
203 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 148a.
204 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 181b, 193a.
205 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 148b.
206 Ziriklî, A'lâm, VI, 233; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 450-451; Abdülbaki Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", *DİA*, XX, 169-171.
207 Eser İbn Mâlik'in, *Teshîlü'l-Fevâid ve Tekmîlü'l-Mak□sıd* adlı eserine kendisinin yazdığı şerhtir.
208 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 115b, 122a.
209 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 115b.
210 Ziriklî, *A'lâm*, VI, 86; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 213-214 (Her iki kaynak da vefat tarihini 686/1287 olarak veriyor); Sadrettin Gümüş, "Radî el-Esterâbâdî", *DİA*, XXXIV, 387-388.
211 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 96a.
212 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 184b.
213 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31b, 133b, 136b, 145a, 149a, 152b, 153b, 184b, 194b, 196a.
214 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 199b.
215 Ziriklî, *A'lâm*, II, 247; Kehhâle, *Mu'cem*, I, 623 (Her iki kaynak da vefat tarihini 711/1311 olarak veriyor); Rahmi Yaran, "Siğnâkî", *DİA*, XXXVII, 164-166.
216 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 7b.

Molla Hüsrev, bunların dışında da kaynak belirtmeden, "*Eimmetü'l-Arabiyye*",[217] "*Ehlü'l-Arabiyye*",[218] "*el-Muhakkıkûn min ehli'l-Arabiyye*",[219] "*en-Nahv*",[220] "*İlmu'n-nahv*",[221] "*Ashâbu'n-nahv*",[222] "*en-Nahviyyûn*",[223] "*en-Nuhât*",[224] "*el-Mütekaddimûn mine'n-nuhât*",[225] "*Ekâbiru'n-nuhât*",[226] "*Ekseru'n-nuhât*",[227] "*Ba'du'n-nuhât*",[228] "*el-Basriyyûn*",[229] "*el-Kûfiyyûn*",[230] "*el-Mezhebü'l-Kûfî*",[231] "*Sîbeveyh*",[232] "*İbnü's-Serrâc*",[233] "*İbn Keysân*",[234] "*İbn Yaîş*",[235] "*Sa'leb*",[236] Sa'leb'in öğrencisi "*Ebû Ömer*",[237] "*ez-Zeccâc*",[238] "*ez-Ziyâdî*",[239] "*el-Kisâî*",[240] "*el-Ferrâ*",[241] "*Ali b. Îsâ er-Rab'î*",[242] "*el-Mâzinî*",[243] "*el-Müberred*",[244] "*es-Sîrâfî*",[245] "*Ebû Saîd*",[246] "*İbn Cinnî*",[247] "*Ba'du kütübi'n-nahv*"[248] diyerek sarf ve nahiv ile ilgili konulara temas eder.

BELÂGAT KİTAPLARI

Abdülkāhir el-Cürcânî: eş-Şeyh el-İmâm Ebû Bekr Abdülkāhir b. Abdirrahmân el-Cürcânî en-Nahvî (ö. 471/1078-79?).[249]

39- Delâilü'l-İ'câz[250]

Molla Hüsrev, müellifi "*eş-Şeyh*",[251] "*eş-Şeyh Rahimehullâh*",[252] "*Abdülkāhir*",[253] "*eş-Şeyh Abdülkāhir*";[254] eseri "*Delâilü'l-İ'câz*"[255] adıyla zikreder.

217 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 154a.
218 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 153b, 154a, 154b, 164b, 164b, 190a, 217a.
219 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 153b.
220 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 159a.
221 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 65a, 113b.
222 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 50b.
223 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 53a, 153a, 154b.
224 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 43a, 72b, 134a, 199b.
225 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31b, 50b.
226 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 50b, 174a.
227 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 50b.
228 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 35b, 127a, 133b, 145a.
229 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 25b, 200a, 205b.
230 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 122a, 200a.
231 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 205b.
232 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 26b, 122a, 148b, 162b, 163a, 170b.
233 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 122a.
234 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 122a.
235 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 133b.
236 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 26a.
237 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 26a.
238 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31b, 229a.
239 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 148b, 149a.
240 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 26a, 206a.
241 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 223a.
242 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 174a.
243 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 149a.
244 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 122a.
245 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 153b, 205b.
246 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 148b.
247 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 51a, 177a.
248 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 39b.
249 Ziriklî, *A'lâm*, IV, 48-49; Kehhâle, *Mu'cem*, II, 201-202; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Abdülkâhir el-Cürcânî", *DİA*, I, 247-248.
250 Hulûsi Kılıç, "Delâilü'l-İ'câz", *DİA*, IX, 114-115.
251 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20b, 31a, 33a, 54a, 54b, 57a, 57b, 58a, 58b, 67b, 68a, 68b, 69a, 69b, 69a (Mükerrer varak no'su), 86a, 86b, 87a, 88a, 96a, 96b, 98b, 100a, 100b, 110a, 111b, 123b, 125a, 132b, 136b, 139a, 141b, 142b, 145a, 166b, 169a, 175b, 180b, 201a, 208a, 219b, 220a, 221a, 225a, 229a, 234a, 250a.
252 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 99a.
253 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 40b, 139a, 139b, 180a.
254 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 7b, 57a, 152b, 163a, 188a, 250a.
255 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 54a, 54b, 56a, 57b, 67b, 68a, 68b, 69b, 88a, 95b, 96a, 96b, 123b, 136b, 139a, 139b, 141b, 169a, 180b, 201a.

40- Havâşî Delâili'l-İ'câz

Molla Hüsrev, müellifinin *Delâilü'l-İ'câz*'ın kenarına yazdığı ve/veya yazdırdığı notlardan da nakil yapar ve bu notları "*Havâşî Delâili'l-İ'câz*"[256] şeklinde zikreder.

41- Esrârü'l-Belâğa[257]

Molla Hüsrev, bu eseri "*Esrâru'l-Belâğa*"[258] adıyla zikreder.

Fahreddin er-Râzî: Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî (ö. 606/1210).

42- Nihâyetü'l-Îcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz

Molla Hüsrev, müellifi "*el-İmâm*",[259] "*el-İmâm er-Râzî*";[260] eseri "*Nihâyetü'l-Îcâz*"[261] adıyla zikreder.

Sekkâkî: Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî (ö. 626/1229).

43- Miftâhu'l-'Ulûm

Molla Hüsrev, müellifi bazen "*es-Sekkâkî*",[262] bazen eserine izâfe ederek "*Sâhibü'l-Miftâh*";[263] eseri "*el-Miftâh*"[264] adıyla zikreder.

Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr: Ebü'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 637/1239).[265]

44- el-Meselü's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve'ş-Şâir

Molla Hüsrev, müellifi "*İbnü'l-Esîr*",[266] "*el-İmâmü'l-Mâhir Sâhibü'l-Meseli's-Sâir*";[267] eseri "*el-Meselü's-Sâir*"[268] adıyla zikreder.

Mu'izzî: Şemsüddîn Muhammed b. Fahriddîn Ebi'l-Kāsım b. Sâlih el-Hârizmî el-Mu'izzî (ö. 673/1274'ten sonra).[269]

256 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 57b.
257 Hulûsi Kılıç, "Esrâru'l-Belâga", *DİA*, XI, 435.
258 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 219b, 225a.
259 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 111b, 212a.
260 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 40b, 110a, 111a.
261 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 71a, 72a.
262 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 40b, 42b, 79a, 80a, 80b, 82b, 89a, 98a, 104a, 104b, 105b, 108a, 111b, 112a, 112b, 113a, 135b, 136b, 138a, 146a, 150a, 150b, 151a, 151b, 152a, 153b, 155a, 155b, 156a, 159a, 159b, 164a, 166a, 167b, 170b, 172a, 172b, 173a, 181b, 190a, 194a, 204b, 216a, 221a, 224b, 227a, 236a, 237a, 240a, 247b, 249a, 250a, 250b.
263 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20b, 28a, 29b, 30a, 33a, 33b, 35b, 37a, 41a, 42b, 63b, 64b, 65b, 73b, 78b, 79b, 80a, 81b, 85a, 85b, 89b, 90a, 102b, 104b, 105a, 109a, 110a, 120b, 124a, 129a, 130a, 130b, 133b, 144a, 144b, 150b, 151b, 152b, 154a, 156b, 166b, 1167b, 170b, 171a, 187b, 204b, 211a, 218a, 234b, 239b, 243b, 245b, 247a.
264 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 28b, 29a, 63b, 65b, 66a, 84a, 91a, 114b, 119a, 123a, 125a, 136b, 138b, 146a, 150b, 157a, 159b, 166b, 169b, 170a, 171b, 172a, 173a, 173b, 189b, 197a, 205a, 211a, 214b, 215a, 218a, 239a, 240a, 241b, 242a, 246a, 247a, 247b, 250b.
265 Ziriklî, *A'lâm*, VIII, 31; Kehhâle, *Mu'cem*, IV, 28-29; İsmail Durmuş, "İbnü'l-Esîr", *DİA*, XXI, 30-32.
266 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 42b.
267 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 39a.
268 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 39a.
269 İbn Nâsıriddîn, Şemsüddîn Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Kaysî ed-Dımaşkî, *Tavzîhu'l-Müştebih*, (nşr. Muhammed Naîm el-Araksûsî), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993, IV, 262; VIII, 216; Kâtib Çelebi, *Keşf*, II, 1740, 1763; Sekkâkî, *Miftâh*, H. Hüsnü Paşa-1429, zahriyenin karşısındaki sayfa (Şihâbüddîn el-Hazzâfî'nin Şemsüddîn el-Mu'izzî'ye verdiği icâzetin sûreti);

45- Nüshatü'l-Mu'izzî (= Miftâhu'l-'Ulûm)

Molla Hüsrev, *Miftâhu'l-'Ulûm*'un tashihli versiyonu olan bu nüshanın sahibini "*el-Muizzî*";[270] nüshayı "*Nüshatü'l-Mu'izzî*"[271] adıyla zikreder.

Kutbüddîn-i Şîrâzî: Kutbüddîn Mahmûd b. Mes'ûd b. Muslih el-Fârisî eş-Şîrâzî eş-Şâfiî (ö. 710/1311).[272]

46- Miftâhu'l-Miftâh (Şerhu Miftâhi'l-'Ulûm)

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Allâme*",[273] "*eş-Şârihu'l-Allâme*",[274] "*el-Fâdılü'l-Allâme*";[275] eseri "*Şerhu'l-Miftâh*"[276] adıyla zikreder.

Nâsıruddîn et-Tirmizî: (Kutbeddîn-i Şîrâzî'nin muâsırı; Teftâzânî'nin hocası).

47- Şerhu'l-Miftâh

Molla Hüsrev, müellifi "*Nâsıruddîn et-Tirmizî*"[277] adıyla zikreder, Şârih Teftâzânî'nin hocası olduğunu belirtir ve ondan şifâhî nakil yapar;[278] eserin adını vermez.

Tîbî: Şerefüddîn el-Hüseyn b. (Muhammed b.) Abdillâh et-Tîbî (ö. 743/1342).[279]

48- et-Tibyân

Molla Hüsrev, müellifi eserine izâfe ederek "*Sâhibü't-Tibyân*";[280] eseri "*et-Tibyân*"[281] adıyla zikreder.

Ali b. İsa: Tîbî'nin öğrencisi.[282]

49- Hadâiku'l-Beyân

Molla Hüsrev, müellifi "*Şârihu't-Tibyân*"[283] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

Hatîb el-Kazvînî: Ebü'l-Me'âlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer el-Kazvînî eş-Şâfiî (ö. 739/1338).

Süleymaniye-906, zahriyenin karşısındaki sayfa (Şemsüddîn el-Mu'izzî'nin Sirâcüddîn Muhammed b. Mes'ûd ez-Zakkî'ye verdiği icâzetin sûreti); Ragıp Paşa-1282, zahriyenin karşısındaki sayfa (Ali b. Muhammed'in Abdülkerim b. Haccâc el-Almalığî'ya verdiği icâzet); Yeni Cami-1054, zahriye (Fevâid kaydı. Bu nüshada baştan sona *Mu'izzî nüshası*'ndaki farklılıklar titiz bir şekilde kaydedilmekte ve yer yer Mu'izzî'nin şerhinden alındığını tahmin ettiğimiz bazı açıklamaları verilmektedir.); Hatibzâde Muhyiddîn Mehmed b. Hatîb Kāsım (ö. 940/1534), *Ravzu'l-Ahyâr el-Müntehab min Rabî'i'l-Ebrâr*, İbrahim Efendi-445, vr. 56b (kenar notu: "*minhu*"); Hüsâmzâde İbrâhim, *Tekmiletü Şerhi Tağyîri'l-Miftâh*, Şehid Ali Paşa-2172, vr. 47a; Alak, *Kemalpaşazâde*, s. 24-25.

270 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 140a.

271 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 140a.

272 Ziriklî, *A'lâm*, VII, 187-188; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 832; Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn-i Şîrâzî", *DİA*, XXVI, 487-489.

273 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 155a, 155b, 235b, 236a.

274 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 85a, 89b, 109b, 110a, 155a, 156a, 166b, 205b, 236a, 239b.

275 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 141a.

276 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 155b.

277 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 114a, 164a, 185b.

278 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 185b.

279 Ziriklî, *A'lâm*, II, 256; Kehhâle, *Mu'cem*, I, 639; Tîbî, *et-Tibyân fî'l-Beyân (Tibyân)*, (nşr. Abdüssettâr Hüseyn Zemmût), 1. baskı, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1416/1996, s. 15-27 (Neşredenin girişi).

280 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 39a, 44a, 123a, 123b, 124a, 125a, 154a.

281 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 39a, 44a, 123a, 123b, 124a, 125a, 154a.

282 Tîbî, *Tibyân*, s. 23-24 (Neşredenin girişi).

283 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 123a.

50- Telhîsu'l-Miftâh

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Musannif*";[284] eseri "*el-Metn*"[285] adıyla zikreder.

51- el-Îzâh

Molla Hüsrev, müellifi "S*âhibü'l-Îzâh*";[286] eseri "*el-Îzâh*"[287] adıyla zikreder.

el-Hatîb el-Yemenî:

52- ???

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Hatîb*",[288] "*el-Hatîbü'l-Yemenî*",[289] "*Hatîbü'l-Yemen*"[290] adlarıyla zikrederek Musannif Kazvînî'ye itiraz ettiğini belirtir; eserin adını vermez.

Hüsâmüddîn el-Müezzinî: Hüsâmüddîn İbrâhîm b. Muhammed el-Müezzinî el-Hârizmî (ö. 742/1341'den sonra).

53- Şerhu Miftâhi'l-'Ulûm

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Müezzinî*";[291] eseri "*Şerhu'l-Miftâh*"[292] adıyla zikreder.

İmâdüddîn el-Kâşî: İmâdüddîn Yahyâ b. Ahmed el-Kâşî (ö. 745/1344'ten sonra).[293]

54- Şerhu Miftâhi'l-'Ulûm

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Fâdılü'l-Kâşî*"[294] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

Halhâlî: Şemsüddîn Muhammed b. Muzafferuddîn el-Halhâlî (ö. 745/1344).[295]

55- Miftâhu Telhîsi'l-Miftâh

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Halhâlî*"[296] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

284 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 15b, 23a, 27b, 28a, 29b, 30a, 32b, 33b, 36b, 37a, 38b, 40a, 40b, 42a, 42b, 43a, 47a, 48a, 57a, 57b, 58a, 58b, 61a, 62a, 63b, 67b, 69a (mükerrer varak no'su), 70a, 71a, 73b, 74a, 74b, 75b, 76b, 77b, 78b, 79b, 80a, 85b, 86a, 87b, 89b, 90a, 91b, 92a, 94b, 97b, 98a, 98b, 99b, 100a, 102a, 103a, 103b, 104a, 104b, 105a, 105b, 106a, 107a, 108a, 110a, 111b, 112a, 114b, 117a, 117b, 118a, 118b, 119a, 119b, 120b, 124b, 126b, 129a, 133a, 135b, 136b, 138a, 139a, 139b, 140b, 142b, 143a, 145a, 145b, 146a, 147a, 149b, 150b, 154a, 156a, 161b, 165b, 168a, 170b, 171b, 172a, 172b, 173a, 173b, 176b, 178b, 180b, 191a, 191b, 204b, 205b, 211b, 212b, 213b, 217a, 218a, 220a, 221a, 224b, 227a, 230b, 231a, 233a, 235b, 236b, 238a, 241b, 242a, 243b, 249a, 249b, 250a.

285 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 32a, 45b, 46a, 48a, 134a, 156a.

286 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 133a, 247a.

287 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 36b, 40a, 48a, 57a, 57b, 58b, 60a, 69a (mükerrer varak no'su), 70a, 73b, 80a, 81b, 84a, 84b, 89b, 90a, 92a, 95a, 97b, 98a, 102b, 110a, 120b, 127b, 139a, 139b, 145b, 146a, 149b, 150a, 156a, 165b, 172a, 172b, 173a, 212b, 224b, 229b, 233a, 240a, 240b, 249b.

288 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 40a, 40b.

289 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 40a.

290 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 87b.

291 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 114b, 132b, 159a.

292 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 132b.

293 Ziriklî, *A'lâm*, VIII, 135-136; Kehhâle, *Mu'cem*, IV, 86-87.

294 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 138b.

295 Ziriklî, *A'lâm*, VII, 105; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 726; Halhâlî, *Miftâhu Telhîsi'l-Miftâh*, (nşr. Hâşim M - hammed Hâşim Mahmûd), 1. baskı, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2007, s.6-8 (Neşredenin girişi).

296 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 44a, 47a, 49b, 52a, 52b, 53a, 58b, 60b, 90b, 94b, 118a, 159a, 166b, 172a, 181b.

Zevzenî: Şemsüddîn Muhammed b. Osman b. Muhammed ez-Zevzeni (ö. 792/1389).[297]

56- Şerhu Telhîsi'l-Miftâh[298]

Molla Hüsrev, müellifi "*ez-Zevzenî*"[299] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

Teftâzânî: Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390).

57- Şerhu't-Telhîs (= el-Mutavvel)

Molla Hüsrev, müellifi "*Sa'dü'l-Milleti ve'd-Dîn*",[300] "*eş-Şârih*",[301] "*eş-Şârih rahimehullâhu teâlâ*",[302] "*eş-Şârihu'l-Fâdıl*",[303] "*eş-Şârihu'l-Muhakkık*",[304] "*eş-Şârihu'n-Nihrîr*",[305] "*eş-Şârihu'n-Nihrîr teğammedehullâhu bi-ğufrânih*",[306] "*en-Nihrîr*";[307] eseri "*el-Mutavvel*",[308] "*eş-Şerh*",[309] "*Hâzâ'ş-Şerh*",[310] "*Hâzâ'l-Kitâb*",[311] "*Hâzâ'l-Muhtasar*",[312] "*Şerhu't-Telhîs*",[313] "*Zâlike'ş-Şerh*",[314] "*Risâle*"[315] şeklinde zikreder.

58- Hâşiye ale'l-Mutavvel

Molla Hüsrev, Teftâzânî'nin *Mutavvel*'in kenarına yazdığı ve/veya yazdırdığı notlardan (minhuvât) da nakiller yapar ve bu notları "*el-Hâşiyetü'l-mensûbetü ila'ş-Şârih rahimehullâh*",[316] "*Nukile anhu / ani'ş-Şârih*",[317] "*Ruviye anhu rahimehullâh*"[318] şeklinde zikreder.

297 Kehhâle, *Mu'cem*, III, 483.
298 Kâtib Çeleb, *Keşf*, I, 474.
299 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 36b, 44b, 50b, 51b, 53a, 56a, 57a, 65a, 74b, 90b, 94b, 149a, 161a, 186a, 203b, 204a, 212b, 221a, 221b, 226a, 226b, 229b, 237b.
300 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 1b.
301 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2a, 5b, 8a, 11b, 14a, 15b, 16a, 18a, 20b, 21a, 22b, 24b, 25a, 26a, 27b, 28a, 29a, 29b, 30a, 32b, 33b, 35a, 35b, 36b, 37a (mükerrer varak no'su), 37b (mükerrer varak no'su), 38a, 39a, 40b, 41a, 41b, 46a, 47b, 48a, 52a, 53a, 56a, 57a, 57b, 58a, 60a, 61a, 64a, 65b, 67b, 68a, 68b, 70b, 71a, 73b, 75b, 76b, 77b, 78a, 78b, 79a, 81a, 81b, 83a, 83b, 86a, 86b, 87a, 89a, 89b, 92a, 92b, 93a, 93b, 94b, 105a, 107a, 108a, 110a, 112a, 112b, 113a, 114b, 116a, 119a, 119b, 120b, 121a, 123a, 125a, 127b, 128a, 128b, 129a, 130b, 131a, 131b, 132a, 132b, 133a, 134b, 135a, 137a, 139a, 139b, 143a, 143b, 145a, 146a, 147b, 149a, 149b, 153b, 155a, 155b, 156a, 156b, 157a, 157b, 158a, 159b, 160a, 161a, 161b, 162b, 164b, 165a, 166b, 168b, 169a, 169b, 170a, 171b, 173a, 174a, 177a, 179a, 179b, 182b, 183a, 183b, 189b, 190b, 191b, 193a, 195b, 197b, 198b, 199a, 200a, 202b, 204a, 204b, 211a, 212b, 214b, 215b, 216a, 216b, 217b, 219b, 220a, 22b, 224a, 224b, 226a, 226b, 229b, 233b, 234a, 238a, 239b, 241b, 249b, 251a.
302 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 19a, 70a, 91b, 110a, 130a, 137b, 158a, 167a, 170a.
303 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 192a.
304 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 189b.
305 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 15a, 22b, 36a, 39a, 44b, 50a, 50b, 52b, 54a, 56b, 86b, 87a, 95a, 98a, 100b, 102b, 117a, 119b, 122b, 125a, 137b, 141b, 170a, 172a, 242a, 242b.
306 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2b.
307 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 92a, 118b, 125a, 125b, 217a, 242b, 248b.
308 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 1b.
309 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 7b, 9a, 30b, 35b, 50a, 64a, 81a, 95b, 104a, 126b, 133b, 135a, 149a, 166a, 167a, 193b, 194a, 209a, 238b.
310 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2a, 8a.
311 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2a, 18b.
312 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 15b.
313 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 1b.
314 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 13b.
315 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 15b.
316 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 72a.
317 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 35b, 41a, 49b, 59b, 108a, 166b, 185b.
318 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 251a.

59- Şerhu't-Telhîs (= el-Muhtasar / Muhtasaru'l-Me'ânî)

Molla Hüsrev, bu eseri "*el-Muhtasar*"[319] adıyla zikreder.

60- Hâşiye ale'l-Muhtasar

Molla Hüsrev, Teftâzânî'nin *Muhtasar*'a yazdığı ve/veya yazdırdığı kenar notlarından (minhuvât) da nakiller yapar ve bu notları "*Havâşî Şerhi'l-Muhtasar*"[320] şeklinde zikreder.

61- Şerhu'l-Miftâh

Molla Hüsrev, bu eseri "*Şerhu'l-Miftâh*"[321] adıyla zikreder.

Seyyid Şerîf Cürcânî: Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/1413).

62- Hâşiye ale'l-Mutavvel

Molla Hüsrev, müellifi "*es-Seyyid eş-Şerîf*",[322] "*eş-Şerîf rahimehullâh*",[323] "*el-Fâdıl*",[324] "*Hâzâ'l-Fâdıl*",[325] "*el-Fâdılü'l-Muhaşşî*",[326] "*el-Muhaşşî*";[327] eseri "*Havâşî*"[328] adlarıyla zikreder.

63- el-Misbâh fî Şerhi'l-Miftâh (= Şerhu'l-Miftâh)

Molla Hüsrev, bu eseri "*Şerhu'l-Miftâh*"[329] adıyla zikreder.

64- Hâşiye 'ale'l-Misbâh

Molla Hüsrev, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin *el-Misbâh fî Şerhi'l-Miftâh* adlı eserine kendisinin yazdığı hâşiyeden de nakiller yapar ve bu notları "*Havâşi's-Seyyid alâ Şerhihî li'l-Miftâh*"[330] şeklinde zikreder.

Burhâneddîn Haydar el-Herevî: Buhâneddîn Haydar b. Muhammed el-Hâfî el-Herevî (ö. 821-830/1418-1426 arası)

65-

Molla Hüsrev, şifâhî nakiller yaptığı bu hocasını "*Ekmelü Hullâni'ş-Şârih*",[331] "*el-Üstâd ravveha'llâhu rûhahu ve nevvera darîhahu*",[332] "*el-Üstâd rahimehullâhu teâlâ*"[333] şeklinde zikreder.

319 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 32a, 38a, 39a, 40a, 57a, 64a, 94a, 114b, 145b, 188b, 190b, 201a, 203b, 212b, 242a.
320 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 183a.
321 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 5b, 32b, 37a (mükerrer varak no'su), 43b, 61a, 63b, 64a, 65b, 71a, 76b, 83a, 83b, 89a, 89b, 93b, 113b, 115a, 116a, 117a, 118b, 120b, 132a, 133a, 135b, 143b, 158a, 159a, 167a, 170a, 229b, 233b, 239b, 240b, 241b.
322 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2a.
323 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 192a.
324 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2a.
325 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 143b.
326 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2a, 19b, 21a, 34b, 37a (mükerrer varak no'su), 37b, (mükerrer varak no'su), 39b, 41a, 66b, 78b, 79a, 80a, 82b, 83a, 86b, 89a, 91a, 92a, 92b, 95a, 98a, 98b, 104a, 105b, 106a, 106b, 109a, 113a, 117a, 119a, 121a, 121b, 123a, 124b, 125b, 127b, 132a, 133b, 135b, 136b, 137b, 143b, 150a, 151a, 151b, 152a, 152b, 155a, 155b, 156a, 156b, 157a, 158a, 158b, 159a, 159b, 160a, 160b, 161a, 162b, 164a, 165a, 166a, 168a, 169b, 170a, 171a, 174b, 181a, 183b, 185b, 189b, 192b, 193b, 197b, 199b, 205b, 206a, 213a, 214a, 214b, 215a, 216a, 216b, 217a, 219a, 224b, 225a, 236b, 239b, 242b, 246a.
327 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 93a, 155a, 214b, 225a, 243a.
328 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2a.
329 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 41a, 89a, 104a, 132a, 158a, 158b, 236b, 239b.
330 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2a, 236b.
331 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2a.
332 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 97a.
333 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 132b, 168a.

Molla Hüsrev, bunların dışında da kaynak belirtmeden, "*Eimmetü hâza'l-fen*",[334] "*Erbâbü'l-belâğa*",[335] "*Erbâbü'l-fen*",[336] "*Erbâbü fenni'l-belâğa*",[337] "*el-Büleğâ*",[338] "*Ashâbu ilmi'l-beyân*",[339] "*Ulemâü'l-beyân*",[340] "*Ulemâü hâzâ'l-fen*";[341] "*İlmü'l-Belâğa*",[342] "*İlmü'l-Me'ânî*",[343] "*İlmü'l-Beyân*",[344] "*Fennü'l-Beyân*",[345] "*İlmü'l-Bedî'*",[346] "*Hâzâ'l-fen*";[347] "*eş-Şurâh*",[348] "*el-Muhakkıkûn min şurâhi'l-Miftâh*",[349] "*Ba'du'ş-şurâh*",[350] "*Ba'du şurâhi'l-Miftâh*",[351] "*Ba'du'l-müteahhirîn min şurâhi'l-Miftâh*",[352] "*Şurûhu'l-Miftâh*"[353] (*Miftâhu'l-ulûm*'un şârihleri); "*Ba'du'ş-şurâh*"[354] (*Telhîsu'l-Miftâh*'ın şârihleri); "*Şurâhu'l-İzâh*",[355] "*Ba'du şurâhi'l-İzâh*"[356] (*el-İzâh*'ın şârihleri); "*Sa'düddîn el-Kâlûnî*",[357] "*Kütübü'ş-Şeyh*",[358] "*Kütübü'l-fen*",[359] "*Kütübühüm*"[360] diyerek belâgat ilimleri ile ilgili konulara temas eder.

H- EDEBİYAT, ŞİİR VE ŞİİR ŞERHLERİYLE İLGİLİ KİTAPLAR

Ebû Temmâm: Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî (ö. 231/846).[361]

66- Dîvânü'l-Hamâse[362]

Molla Hüsrev, müellifi "*Ebû Temâm*";[363] eseri "*el-Hamâse*"[364] adıyla zikreder.

İbn Kuteybe: Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889).[365]

334 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 127a.
335 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 113a, 166a.
336 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 100a, 123b, 124a, 243b.
337 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 215a.
338 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 80a, 226b, 249a.
339 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 233a.
340 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 223b, 244b.
341 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 101a, 154a.
342 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 69b (Mükerrer varak no'su), 77a.
343 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 62b, 63a, 64b, 65a, 66a, 69b (mükerrer varak no'su), 73b, 75a, 76b, 80a, 81b, 213b, 214a, 216a.
344 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 73b, 75a, 77a, 98a, 103a.
345 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 120b.
346 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 75a, 112a.
347 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 36a, 123b, 129a, 216a.
348 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 28b, 63b, 84a.
349 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 129a, 161b.
350 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37a (Mükerrer varak no'su).
351 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37b, 121a, 139b.
352 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 246a.
353 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 61a, 125a, 150b, 176b.
354 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 40a, 118a, 119a.
355 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 112a, 112b.
356 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 42b, 52b, 84b.
357 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 164a.
358 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31a.
359 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 1b.
360 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 47ai 47b.
361 Ziriklî, *A'lâm*, II, 165; Kehhâle, *Mu'cem*, I, 524-525; Hüseyin Elmalı, "Ebû Temmâm", *DİA*, X, 241-243.
362 Hüseyin Elmalı, "el-Hamâse", *DİA*, XV, 440-441.
363 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 7b, 197a, 249a, 249b.
364 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 54b, 96b.
365 Ziriklî, *A'lâm*, IV, 137; Kehhâle, *Mu'cem*, II, 297-298; Hüseyin Yazıcı, "İbn Kuteybe", *DİA*, XX, 145-149.

67- Edebü'l-Kâtib

Molla Hüsrev, müellifi "*İbn Kuteybe*";[366] eseri "*Edebü'l-Kâtib*"[367] adıyla zikreder.

Merzûkî: Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî (ö. 421/1030).[368]

68- Şerhu Dîvâni'l-Hamâse

Molla Hüsrev, müellifi "*el-İmâm el-Merzûkî*"[369] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

Ebü'l-Alâ el-Maarrî: Ebü'l-Alâ Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân el-Maarrî (ö. 449/1057).[370]

69- Saktu'z-Zend

Molla Hüsrev, müellifi "*Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî*";[371] eseri "*es-Sakt*"[372] adıyla zikreder.

Vâhidî: Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî (ö. 468/1076).[373]

70- Şerhu Dîvâni'l-Mütenebbî

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Vâhidî*";[374] eseri "*Şerhu'l-Vâhidî li-Şi'ri Ebi't-Tayyib*"[375] adıyla zikreder.

Sadrulefâdıl: Sadrulefâdıl el-Kāsım b. el-Hüseyn el-Hârizmî (ö. 617/1220).[376]

71- Dırâmu's-Sakt (=Şerhu Sakti'z-Zend)

Molla Hüsrev, müellifinin adını vermediği bu eseri "*Dırâmu's-Sakt*"[377] adıyla zikreder.

Molla Hüsrev, bunların dışında da kaynak belirtmeden, pek çok şâir ve edibin adını zikreder. Meselâ: "*İbn Bâbek*",[378] "*İbnu'r-Rûmî*",[379] "*İbnü'l-Amîd*",[380] "*İbnü'l-Mu'tez*",[381] "*Ebû Ahzemet-Tâî*",[382] "*Ebû Bekr el-Hârizmî*",[383] "*Ebü'l-Hasen el-Bâharzî*",[384] "*Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî*",[385] "*Ebü'l-Atâhiyye*",[386] "*Ebû Mansûr es-Seâlibî*",[387] "*Er-*

366 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 219a.
367 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 219b.
368 Ziriklî, *A'lâm*, I, 212; Kehhâle, *Mu'cem*, I, 258; Hüseyin Varol, "Ebû Ali el-Merzûkî", *DİA*, X, 91-92.
369 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 46b, 96b, 144b, 147b, 176a, 195a, 195b, 213a, 221b.
370 Ziriklî, *A'lâm*, I, 157; Kehhâle, *Mu'cem*, I, 181-183; Sahbân Halîfât "Ebü'l-Alâ el-Maarrî", *DİA*, X, 287-291.
371 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 133a, 188a, 233b, 234a.
372 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 161a.
373 Ziriklî, *A'lâm*, IV, 255; Kehhâle, *Mu'cem*, II, 400.
374 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 49a.
375 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 49a.
376 Ziriklî, *A'lâm*, V, 175; Kehhâle, *Mu'cem*, II, 640.
377 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 212b.
378 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 58b.
379 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 199b.
380 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 52a.
381 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 57b.
382 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 115a.
383 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 203b.
384 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 55b.
385 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 58b, 206b.
386 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24b.
387 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 203b.

zak b. Tarafe el-Bâhilî",[388] "*Ebü'n-Necm*",[389] "*İmruulkays*",[390] "*Beşşâr*",[391] "*Hassân b. Sâbit*",[392] "*el-Hâriciyye*",[393] "*el-Halîl b. Ahmed*",[394] "*el-Hansâ*",[395] "*ez-Zübyânî*",[396] "*es-Sâhib b. Abbâd*"[397] vs. Bazen de isim vermeden "*eş-Şâir/eş-Şuarâ*"[398] diyerek şiir nakledip değerlendirmesini yapar.

Molla Hüsrev, yukarıdakilerden birine dâhil edemediğimiz pek çok âlim grubunun görüşlerini de nakleder. Meselâ: "*el-Eimme*",[399] "*Bâkî'l-eimme*",[400] "*Ehlü'l-müşâhede*",[401] "*Ba'd/el-Ba'd/Ba'duhum*",[402] "*Ba'du'l-efâdıl*",[403] "*Ba'du'l-muhakkıkîn*",[404] "*Ba'du'l-musannifîn*",[405] "*Ba'du'ş-şurâh*",[406] "*es-Sikāt*",[407] "*el-Cumhûr*",[408] "*Cumhûru'ş-şurâh*",[409] "*el-Ulemâ*",[410] "*el-Ulemâü's-sikāt*",[411] "*el-Kavm*",[412] "*el-Müteahhirûn*",[413] "*el-Mütekaddimûn*"[414] vb.

I- METOD VE ÜSLÛBU

Molla Hüsrev'in *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'de kullandığı metod ve üslûbla ilgili dikkatimizi çeken hususları maddeler halinde arz edeceğiz:

1- Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'i (قال – أقول) tarzında yazmıştır.[415] Dolayısıyla önce (قال) diyerek *Mutavvel*'in ibaresinden açıklamak ve/veya kendi kanaatini belirtmek istediği kelime, cümle veya cümleleri iktibas eder. İfâde uzun

388 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 148b.
389 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 162a.
390 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 146a, 213a.
391 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 224a.
392 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 161b.
393 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 221b.
394 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 96b.
395 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 99b.
396 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 223b.
397 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 57a, 203b, 204a.
398 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 8a, 26a, 46a, 48b, 49a, 51b, 55b, 56b, 94a, 107b, 116b, 120b, 124b, 132a, 145a, 145b, 161a, 167a, 207a, 222b, 227b, 240a, 249a.
399 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 130b, 144a, 246a.
400 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 131a.
401 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 146b.
402 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 22a, 52a, 105b, 112b, 136a, 145a, 191b, 206b.
403 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 216b.
404 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 205b.
405 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 36b.
406 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 219b, 222b.
407 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 35a, 45b, 57b.
408 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 50b, 53a, 82a, 83a, 85a, 134b, 146a, 148b, 155a, 189b, 206b, 236a.
409 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 161b.
410 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 232b.
411 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 246a.
412 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 53b, 55a, 61a, 78a, 88a, 88b, 250a.
413 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31b, 50b, 54b,59b, 141b.
414 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 141b.
415 Kâtib Çelebi'nin şerh türleri olarak saydığı üç türden "memzûc şerh" dışındaki türlerin, yani (قال-أقول) ta - zı ile (قوله) tarzının hâşiyeler için de geçerli olduğu görülmektedir. Şerh üzerine yapılan "memzûc" çalışmalara ise "hâşiye" değil, "şerhu'ş-şerh" denilmektedir (Meselâ: Muharrem Efendi'nin Molla Cami şerhi, Ramazan Efendi'nin *Şerhu'l-Akāid* şerhi, Aliyyü'l-Kārî'nin *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-Fikr*'i vs.). Şerh, hâşiye ve ta'lîkāt ile ilgili geniş bilgi için bkz. Kâtib Çelebi, *Keşf*, I, 37 (Mukaddime); İsmail Lütfi Çakan, *Hadîs Edebiyatı Çeşitleri Özellikleri Faydalanma Usulleri*, 4. basım, İstanbul: İFAV Yayınları, 1997, s. 153-161; İsmail Kara, "'Unuttuklarını Hatırla!' Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, cilt: 15, sayı: 28, 2010/1, s. 1-67; Sedat Şensoy vd., "Şerh", *DİA*, XXXVIII, 555-568; Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Hâşiye", *DİA*, XVI, 419-422; Sedat Şensoy, "Ta'lîkāt", *DİA*, XXXIX, 508-510.

olduğunda ise, sadece baş tarafını verip (إلى آخره) der. Sonra (أقول) diyerek kendi açıklamalarını yapar. İki (قال)'nin arası uzun olup arada açıklanmaya muhtaç ifadeler bulunduğunda (قوله) diyerek onları da nakledip izah eder. Mukaddimede ve ilk bölümlerde (قال) ile iktibas edilen ifâdeler, neredeyse "şerh" denilebilecek derecede birbirine yakınken ilerleyen bölümlerde (قال)'lerin arasının açıldığı görülür.

Nüshaları tanıtırken bahsettiğimiz gibi, müellifin, muhtemelen eseri okuturken yazdığı ve/veya yazdırdığı dipnot mâhiyetindeki açıklamalar, kenarda (منه) rumuzuyla verilir. Ancak bu *minhuvât*, bütün nüshalarda aynı şekilde yer almaz; bazılarında ise hiç bulunmaz. Dolayısıyla eseri tahkik edecek araştırmacıların, *minhuvât*ı toplamak için birkaç nüsha ile yetinmeyip mümkün olduğu kadar çok nüshayı gözden geçirmeleri yerinde olur.

2- *Mutavvel*'in metnini doğru tesbit etmeye önem verir; bunun için zaman zaman farklı nüshaların ibarelerini naklederek değerlendirmeler yapar.[416]

3- Teftâzânî'nin *Mutavvel*'in kenarına yazdığı ve/veya yazdırdığı notlardan (*minhuvât*) da nakiller yapar ve bu notları "*el-Hâşiyetü'l-mensûbetü ila'ş-Şârih rahimehullâh*",[417] "*Nukile anhu / ani'ş-Şârih*",[418] "*Ruviye anhu rahimehullâh*"[419] şeklinde zikreder. Ayrıca kaynaklarını tanıttığımız kısımda da görüldüğü üzere, sık sık Teftâzânî'nin diğer eserlerine de müracaat eder.

4- *Mutavvel*'in ibâresinin doğru anlaşılmasına gayret eder; bunun için lügat, sarf ve nahiv ilimleri açısından izahlar yapar.[420]

5- *Mutavvel*'de geçen bazı özel isimlerin okunuşunu verir[421] ve sahipleri hakkında kısa biyografik bilgiler nakleder.[422]

6- Beyitleri izah ederken, eğer zikredilmemişse şâirini tespit eder, ihtiyaç duyuluyorsa beytin öncesini (أوله/قبله),[423] sonrasını (بعده/تمامه)[424] ve söyleniş sebebini / hikâyesini[425] nakleder; (المعنى)[426] diyerek toplu mana verir.

7- Teftâzânî'nin isim vermeden görüşlerini tenkit ettiği kişilerin, özellikle de önceki *Telhîs* şârihlerinden Halhâlî (ö. 745/1344)[427] ile Zevzenî'nin (ö. 792/1389)[428] görüşlerini, bizzat kendi ifadeleriyle naklederek değerlendirir.

416 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 9a, 12b, 27a, 37b (Mükerrer varak no'su), 64a, 86a, 87a, 88b, 95b, 148a, 152a, 165a, 206a, 239a, 241a.
417 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 72a.
418 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 35b, 41a, 49b, 59b, 108a, 166b, 185b.
419 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 251a.
420 Hemen her sayfada bunun örnekleri görülebilir.
421 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 51a (İbn Cinnî), 84a (Abdullâh b. Übey b. Selûl).
422 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 51a (Sinimmâr), 115a (el-Hakem b. Abdiyeğûs), 115a (Ebû Ahzem et-Tâî), 115a, 121a, 237b (Hâtim), 208b (Züheyr b. Ebî Sülmâ), 237b (Bâkıl).
423 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 54b, 110b, 111b, 144a, 148a, 207a, 238b.
424 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 110b, 114b, 136a, 208a, 213a, 249b.
425 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 149a, 161b, 181b, 206b, 208a-b,.
426 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 226a, 239a, 239b, 241a.
427 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 44a, 47a, 49b, 52a, 52b, 53a, 58b, 60b, 90b, 94b, 118a, 159a, 166b, 172a, 181b.
428 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 36b, 44b, 50b, 51b, 53a, 56a, 57a, 65a, 74b, 90b, 94b, 149a, 161a, 186a, 203b, 204a, 212b, 221a, 221b, 226a, 226b, 229b, 237b.

8- Mukaddimede de belirttiği gibi, Seyyid Şerif Cürcânî'nin Teftâzânî'ye yönelttiği itirazlardan cevaplandırılması mümkün olanları, Teftâzânî adına cevaplandırır.[429] Ancak hocasının hocası olan Teftâzânî lehine taassuba düşmez; bazen Seyyid Şerif'e hak verir,[430] bazen de ikisini de tenkit eder.[431] Dolayısıyla Teftâzânî ile Seyyid arasında bir nevi hakemlik yapar. Seyyid Şerîf'in değinmediği birçok mes'elede de Teftâzânî'yi tenkit ettiği olur.[432]

9- Bir konuyla ilgili temel bilgileri veya dikkat edilmesi gereken hususları anlatmaya (اعلم) lafzıyla başlar.[433] Ön hazırlık mâhiyetindeki bilgileri verdikten sonra esas konuya geçerken (إذا عرفت هذا ...) der.[434]

10- İzaha muhtaç hususları açıklamaya (بيان),[435] (توجيه),[436] (توضيح)[437]; iktibas edilen metindeki birtakım hususları kendi ifadesiyle net bir şekilde anlatmaya (تقرير);[438] uzun bir konuyu yine kendi ifadesiyle özetlemeye (تلخيص),[439] (حاصل),[440] (غاية ما في الباب)[441] gibi sözlerle başlar.

11- Zaman zaman okuyucunun zaten bildiğini varsaydığı hususlara (أنت خبير),[442] (لا يخفى)[443] diyerek göndermeler yapar. Kitabın başka yerlerinde veya başka ilimlerde ve kitaplarda bulunan yerleşik kurallara atıfta bulunurken (تقرر)[444] ifadesini kullanır.

12- Görüşlerin dayanak ve gerekçelerini sunarken (مبنى),[445] (منشأ),[446] (وجه)[447] gibi kelimeler kullanır.

429 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 27b, 35a, 37a, 37b, 39a, 39b, 41a, 41b, 53a, 54a, 56b, 71a, 83b, 86b, 117a, 132a, 183b, 197b, 206a, 217a, 219a, 242b.
430 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 79a.
431 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 93a.
432 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 7b, 15b, 24b, 28b, 29a, 30a, 32b, 35b, 36a, 36b, 38a, 42a, 42b, 49a, 49b, 52b, 53b, 54a, 65b, 68b, 69a, 71a, 78b, 82a, 86a, 87a, 90b, 109a, 115b, 117a, 118b, 125a, 130a, 143a, 156a, 165a, 172a, 173a, 175a, 189b, 200a, 200b, 206b, 223a, 226b, 251a.
433 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 16a, 24a, 28b, 30a, 33a, 36a, 39a, 42a, 44a, 45b, 60a, 61a, 62b, 65a, 69b (mükerrer varak no'su), 74b, 92b, 93a, 102b, 110a, 113a, 117b, 120b, 125b, 126b, 142b, 146b, 150a, 152a, 183a, 189a, 190a, 192a, 200b, 201a, 204a, 209b, 215a, 218a, 225a, 230a, 244a, 250b.
434 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31a, 54a, 124a, 125b, 137a, 142b.
435 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 111b, 113a, 152b.
436 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 84b, 88b, 95b, 118b, 138a, 143b, 149a, 150a, 152a.
437 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 34a, 66b, 67a, 69b (mükerrer varak no'su), 78a, 111a, 140b, 142a.
438 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20b, 23a, 23b, 26b, 28a, 36a, 46b, 47a, 47b, 85a, 93b, 112a, 128a, 135b, 136a, 136b, 138b, 139a, 139b, 140a, 140b, 150a, 167b, 170a, 207b, 218a, 218b, 219a.
439 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 94b.
440 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20b, 28a, 30b, 32a, 36b, 40b, 42b, 44b, 45a, 47b, 48a, 51a, 55a, 81a, 83b, 88a, 97a, 103b, 104a, 104b, 116a, 137a, 139a, 139b, 141a, 143a, 145a, 150b, 163a, 165a, 170b, 173b, 177b, 180b, 188a, 192a, 201b, 203a, 211b, 218a, 221b, 224b, 225b, 229a, 239a, 239b, 244a, 248b, 250a, 251a.
441 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 33a, 70a, 128b.
442 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 38a, 52b, 92a, 104a, 129b, 138a, 139b, 168a, 168b, 170a.
443 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 33b, 42b, 43a, 50a, 51b, 52a, 52b, 53b, 55a, 55b, 56b, 59b, 62b, 65b, 75b, 77b, 80a, 83a, 90b, 91a, 93b, 94a, 98a, 104a, 104b, 107b, 112b, 114b, 117b, 118b, 125a, 130a, 131a, 133b, 137b, 143b, 151a, 161a, 182b, 183b, 207a, 238b, 245a.
444 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 62a, 63a, 77a, 78a, 107a, 107b, 109b, 118b, 121b, 126a, 142b, 146b, 147b, 150b, 170b, 217b, 241b.
445 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 226b.
446 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 220b.
447 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 36a, 37b, 40b, 41a, 49a, 58b, 59a, 59b, 66b, 74b, 87a, 90a, 100b, 105a, 106a, 110a, 110b, 113b, 118a, 118b, 121b, 123a, 133b, 144a, 147a, 149b, 181a.

13- Tenkit ettiği görüşlerin hata yönünü / derecesini anlatmak için (إشكال),[448] (اعتساف),[449] (بحث),[450] (تسامح),[451] (تساهل),[452] (تعسف),[453] (تكلف/تكلفات),[454] (توهم),[455] (حق العبارة),[456] (مسامحة/مسامحات),[457] (مساهلة),[458] (مكابرة),[459] (نظر)[460] gibi kavramlar kullanır. Bazen kendisini tutamayıp (العجب ...)[461] diyerek yapılan yanlışa hayret eder.

14- Tenkit edilen görüşlere (اعتذر/اعتذار),[462] (غاية ما يتكلف له),[463] (يمكن أن يتكلف),[464] (يمكن أن يجاب),[465] (يمكن أن يدفع/يمكن دفعه),[466] (يمكن أن يقال),[467] gibi ifadelerle makul mazeretler bulmaya çalışır. Eğer o tenkitten kurtulma çaresi varsa, (لو قال: ...),[468] (لو ذكر: ...)[469] diyerek o çareye işaret eder.

15- Tartışmalı konularda münâzara ilminin kaidelerini uygular ve kavramlarını kullanır. Meselâ: (اعترض/اعتراض),[470] (أورد عليه),[471] (اندفع/يندفع),[472] لو),[479] (لا نسلم),[478] (سلمنا),[477] (سؤال),[476] (رد),[475] (دفع),[474] (جواب/الجواب),[473] (تسليمي)

448 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 33b, 175b, 229a, 234b.
449 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 145b, 215b.
450 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr.21a, 27b, 41a, 49a, 53b, 62a, 68b, 69a, 69b, 69a (mükerrer varak no'su), 71a, 71b, 76b, 78b, 79a, 80a, 82a, 82b, 89a, 89b, 95a, 97b, 98a, 100b, 101a, 109a, 111a, 115b, 129b, 130a, 134b, 135b, 136b, 137b, 140a, 140b, 141b, 143a, 151b, 152a, 153b, 155a, 156a, 157b, 158a, 159a, 159b, 161a, 165a, 168b, 174b, 175a, 177a, 190a, 200a, 201a, 206a, 209a, 211b, 214b, 217a, 223a, 227a, 236b, 238b, 240b, 248b, 251a.
451 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31a, 38a, 42b, 78a, 117a, 126a, 145b, 211b, 218b.
452 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 96b.
453 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 22b, 55b, 94b, 123b, 193a, 221a, 250b.
454 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 55b, 81b, 95b, 97a, 104b, 132b, 151a, 221a, 229a, 229b, 238b.
455 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 104a.
456 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 42a, 49a, 49b, 118a, 118b, 200b.
457 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 69a, 81b.
458 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 42a, 86a.
459 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 47a.
460 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20b, 61b, 86a, 90b, 134a, 145a, 159a, 162b, 167b, 176b, 204b, 209a.
461 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 125b, 127b, 169a, 217a, 245b, 247a.
462 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 55b, 140a.
463 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 139a.
464 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 54a.
465 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 41a, 48b, 61b, 71b, 79a.
466 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 69a, 89a, 120a, 209b.
467 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24a, 37b (mükerrer varak no'su), 39b, 238a, 250a.
468 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 33a, 42b, 54a, 100b, 145b.
469 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 43a, 116a.
470 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 21b, 25b, 32b, 34b, 35a, 38a, 39b, 40a, 40b, 41a, 41b, 42b, 80b, 81a, 84b, 87b, 91a, 91b, 94b, 105a, 112a, 112b, 117a, 118a, 120b, 123a, 128a, 132b, 135b, 138a, 141a, 150a, 151a, 177a, 202b, 208b, 212a, 213a, 217a, 226b, 239a, 242a, 242b, 244a, 247b, 250b.
471 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 48b, 134b, 137a.
472 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 117a, 133b, 143a, 235b.
473 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 137a.
474 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 21b, 22a, 25b, 28b, 32b, 34a, 35a, 35b, 39b, 40a, 41b, 47a, 48a, 56b, 69b (mükerrer varak no'su), 70b, 77a, 78a, 79a, 81a, 81b, 82a, 83b, 84b, 85b, 88a, 90a, 91a, 92b, 93b, 95b, 98b, 103b, 104a, 104b, 108b, 109a, 111a, 112b, 114b, 117a, 120b, 123b, 124b, 125a, 130b, 134b, 137a, 138b, 140a, 141a, 143a, 144b, 151a, 167a, 173b, 200a, 202b, 203a, 207b, 208b, 209a, 213a, 218b, 220b, 226b, 239b, 240b, 242a, 242b, 243a, 244a, 249a, 250a, 251a.
475 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 18b, 38a, 40a, 59b, 69a, 69b, 82a, 82b, 92b, 110a, 112a, 118a, 120a, 149b, 211b, 225b, 231a, 241b, 242b, 247b.
476 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 36a, 87b, 92a, 109b, 112a, 112b, 119a, 121a,132a, 132b, 133b, 136a, 140a, 148a, 150b, 226b, 229b, 237b, 242a, 243a, 244a.
477 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 104a, 117a, 130b, 144a, 145a, 149b, 201b, 203a, 220b.
478 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 34a, 248a.
479 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31b, 34a, 35a, 45a, 46b, 49a, 69b (mükerrer varak no'su), 78b, 80b, 83a, 83b, 86a, 89a, 90a, 98a, 110b, 112b, 119a, 128b, 129b, 130a, 137a, 140b, 143b, 230b, 237a, 243b, 248a.

(سلم),[480] (مسلم),[481] (المعترض),[482] (ممنوع),[483] (منع),[484] (يَرِدُ على)[485] vb.

16- Farklı görüşleri verdikten sonra (أقول)[486] veya (نقول)[487] diyerek kendi görüşünü verir.

17- Soru – cevap üslubuna önem verir; bunun için çoğunlukla (فإن قيل: ... قلنا: فإن قلت: ...),[488] (فإن قيل: ... أجيب: ...),[490] (فإن قلت: ... قلت: ...)[489] kalıplarını, bazen (قيل: ...)[491] (لا يقال: ... لأنا نقول: ...)[492] diyerek soru ve itirazın önünü baştan keser.

18- İhtilâflı konularda tercih ettiği veya doğru bulduğu görüşü, (أحسن/الأحسن),[493] (أولى/الأولى),[494] (الحق),[495] (الصحيح),[496] (الصواب),[497] (ظاهر/الظاهر),[498] (ظهر),[499] (المختار),[500] (هكذا يجب أن يفهم)[501] gibi sözlerle belirtir.

19- Daha önce işlenmemiş veya ihtilaflı olan konularla ilgili araştırma yaptıktan sonra vardığı sonuçları (تحقيق)[502] kavramıyla ifade eder. Bu tahkiklerin

480 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37b (mükerrer varak no'su), 45a, 49a, 52b, 62a, 69b (mükerrer varak no'su), 75a, 86a, 112b, 119b, 130a, 136b, 137a, 140b, 148b, 228a, 143b, 251a.
481 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 130b, 143a.
482 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 118a, 132b, 142b, 143a, 164a, 245a, 246a, 246b, 247a.
483 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 45a, 119b, 130a, 132b, 243b, 245b, 250b.
484 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 21b, 32a, 35a, 47a, 52b, 65b, 83b, 112b, 119a, 122b, 143a, 144b, 150b, 189a, 230b.
485 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24a, 32b, 37a, 39b, 89b, 95a, 101b, 113a, 121a, 125a, 151a, 206b, 235b.
486 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 56b, 64b, 98b, 143b, 146b, 148a, 172b, 199a, 199b, 222b, 231a, 243a, 244a, 245a, 246b, 247b.
487 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 66b, 78a, 124a.
488 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 4b, 5a, 15a, 16b, 18a, 19a, 20b, 23a, 24a, 25a, 25b, 26a, 26b, 27b, 33b, 35a, 35b, 37a (mükerrer varak no'su), 39a, 40a, 41b, 50b, 51b, 52a, 54a, 55a, 56a, 60a, 62b, 63b, 64b, 72b, 73a, 73b, 74a, 76a, 77a, 81a, 83a, 91b, 92a, 93a, 93b, 95a-b, 98b, 101a, 107a, 107b-108a, 110b, 116a, 116b, 120b, 121a, 126b, 127a, 129a, 142b, 143b, 145a, 150b, 155b, 160b, 162b-163a, 164b, 176b, 199b, 200b, 217b, 227a, 227b-228a, 228a, 236a, 245a-b, 248a.
489 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 3b, 7b, 14b, 22b, 42a, 60b, 68a, 99a, 125a, 167a, 181b, 198b, 235a, 244b, 245a, 246b.
490 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 156b-157a, 233b.
491 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 96a.
492 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 3a, 26a, 30b, 31a, 102a, 111b, 115b, 124a, 190b, 217b, 225a, 231b.
493 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24b, 138b, 149b, 199b.
494 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr.40a, 43b, 72a, 78b, 83b, 98b, 103a, 119a, 125a, 133a, 157a, 217a.
495 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 56b, 57a, 107a, 130b, 132b, 180b, 189b, 248b.
496 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 53a, 109a, 223b, 244b.
497 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 39b, 90a, 103a, 104b, 109a, 109b, 143b, 150b, 155b, 172a, 175a, 196b, 209a, 211a, 225a, 242b.
498 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 90a, 132a, 134a, 136a, 140b, 146a.
499 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37a (mükerrer varak no'su), 45a, 52a, 63b, 69b, 79a, 93b, 118a, 123b, 240a.
500 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 29b, 119a.
501 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 60a, 81b, 103b, 113b, 175a.
502 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 17a, 18b, 27a, 29a, 34b, 37a, 50b, 53b, 61a, 62a, 64b, 65a, 65b, 66a, 68a, 75b, 78a, 79a, 80b, 83a, 84b, 85b, 86a-b, 88b, 89a, 89b, 90b, 98a, 100a, 101a, 108b, 116b, 118b, 119a, 119b, 120b, 121b, 122b, 125a, 130b, 131a, 132b, 135a, 139a, 139b, 141a, 141b, 142a, 147b, 152b, 166a, 168a, 168b, 169b, 178a, 179a, 181a, 191a, 197a, 197b, 199a, 214a, 216a, 216b, 218a, 218b, 219a, 224b, 225b, 238b, 244b, 245b, 247b. (Bunlardan bazıları ileriye veya geriye atıf şeklindedir.)

bazılarında çok iddialıdır[503] ki bunların müstakil risâle olarak da neşredilmesi mümkündür.

20- Kitabın iç kontrolüne önem verir; daha önce geçen konulara (سبق),[504] (سلف),[505] (مر);[506] ileride gelecek olan konulara (ستسمع),[507] (ستطلع عليه),[508] (ستعرف),[509] (ستقف),[510] (سيأتي/يأتي),[511] (سيظهر),[515] (سيشار),[514] (سيذكر),[513] (سيحقق),[512] (سيجيء/يجيء),[516] gibi sözlerle havâlelerde bulunur.

21- Anlatmayı bitirdikten sonra sık sık (تأمل)[517] veya (تدبر)[518] diyerek okuyucu konu üzerinde daha derin düşünmeye davet eder.

SONUÇ

Sonuç olarak Molla Hüsrev, zannedildiği gibi, sadece fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimleriyle ilgilenmemiş; bu ilimlerin yanı sıra başka ilimlerle ve bu arada belâgat ilimleriyle de meşgul olmuştur. Belâgat ilimleri alanında yazdığı eserlerin en hacimlisi ve tanınmışı makalemize konu edindiğimiz *Hâşiye ale'l-Mutavvel* adlı çalışmasıdır.

Molla Hüsrev, *Mutavvel* üzerine yapılan ilk çalışmalardan biri olan bu eserinde, bizzat müellif Teftâzânî'nin öğrencisi olan hocası Burhâneddin Haydar el-Herevî'nin takrirlerinden ve kullandığı 70 civarındaki kaynaktan yararlanarak ve tabii ki kendi ilmî ve edebî birikimini de katarak, *Mutavvel*'in sırlarını çözmeye, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Teftâzânî'ye yönelttiği birtakım itirazları cevaplamaya

503 Mesela: Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 141b اعلم أن هذا البحث من مبارك الأنظار، ومعارك الأفكار، كم ضلت في ميدانه أوهام الفحول، وزلت دون الوصول إلى تحقيقه أقدام العقول، لم أر من محققي المتقدمين أحدا كشف عنه حجاب الإشكال، ولم أر من مدققي المتأخرين من رفع عنه نقاب الإعضال، والشارح النحرير قد بين محصل الكلام، ولم يتصد لتحقيق المرام، فإن أردت العثور على الحق ورفع الإشكال، فاستمع لما يتلى عليك من المقال، فأقول وبالله التوفيق، وبيده مقاليد التحقيق: ...).

504 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 33a, 36a, 58b, 70a, 73a, 75a, 79b, 104b, 107a, 114a, 114b, 121b, 130b, 134b, 140b, 145a, 165a, 166a, 180b, 182a, 187b, 217a, 225b, 229a, 236a, 242a.

505 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 244b.

506 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 146b, 150b, 180a, 180b, 181a, 182a, 184b, 197a, 216a, 247b.

507 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 127a, 129b.

508 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 231b.

509 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 55a.

510 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 44b.

511 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 18b, 23a, 24b, 25a, 27a, 27b, 28a, 30a, 32b, 33a, 34a, 35a, 35b, 37a, 39a, 40a, 42a, 53a, 54b, 62a, 65b, 82a, 83a, 88b, 89a, 90b, 102a, 103a, 104b, 107b, 113b, 116a, 118b, 125b, 126a, 126b, 127a, 127b, 132b, 139b, 140a, 142b, 145b, 172b, 176a, 177a, 180b, 197a, 197b, 204b, 206b, 219a, 221a, 224b, 227a, 236b, 245a, 247a.

512 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 26a, 32a, 34b, 68b, 89b, 98a, 99b, 100b, 112a, 120b, 180a.

513 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 61a.

514 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 45b.

515 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 50b.

516 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 23b.

517 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 16b, 17b, 29a, 31b, 52a, 53b, 56a, 59b, 68b, 69b, 74b, 83a, 84a, 86b, 89b, 91b, 95b, 97b, 98a, 98b, 101b, 105a, 107a, 114a, 114b, 116a, 117b, 122b, 125a, 128a, 128b, 130a, 139b, 140b, 143a, 143b, 145a, 147a, 148a, 152a, 156b, 165a, 166b, 167b, 171b, 199b, 205b, 207a, 209a, 216a, 226a, 227a, 229a, 243b.

518 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 29b, 64a, 80b, 82b, 86a, 90a, 106a, 118b, 121a, 124a, 126b, 134a, 143a, 144b, 157b, 158b, 161a, 163b, 165a, 166b, 175b, 178b, 183b, 193b, 196b, 208b, 211b, 217a, 225a, 230b, 234b, 237b, 246a.

gayret etmiş ve pek çok konuda kendi tahkiklerini ortaya koymuş; görebildiğimiz kadarıyla bunda oldukça da başarılı olmuştur.

Beyân ilminin kinâye bahsi ile bedî' ilminin konularını ihtiva etmemesine rağmen, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, gerek ilmî değerlendirmeleri gerekse edebî üslubuyla Arap dili ve belâgatı alanına pek çok katkıda bulunmakta ve dolayısıyla doktora seviyesinde bir tahkik çalışmasını ve çeşitli yönleriyle tahlil edilmeyi hak etmektedir.

KAYNAKÇA

el-Alâ' er-Rûmî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Muslihiddîn Musa b. İbrahim er-Rûmî el-Hanefî, *Risâletü'n-Nikât ve'l-Es'ile*, Şehid Ali Paşa-277.

Alak, Musa, *Kemalpaşazâde'nin Şerhu Tağyîri'l-Miftâh Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili (Kemalpaşazâde)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Atâî, Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-Hakāik fî Tekmileti'ş-Şekāik (Zeyl)*, (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989 (*Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*'nin II. Cildi).

Baltacı, Cahit, *Osmanlı Medreseleri*, I-II, 2. baskı, İstanbul: İFAV, 2005.

Brockelmann, Carl, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (Târîh)*, (Arapça'ya çev. es-Seyyid Ya'kûb Bekr - Ramazan Abdüttevvâb), I-X, Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Âmmetü li'l-Kitâb, 1993.

Çakan, İsmail Lütfî, *Hadîs Edebiyatı Çeşitleri Özellikleri Faydalanma Usulleri*, 4. basım, İstanbul: İFAV Yayınları, 1997.

Gümüş, Sadreddin, *Seyyid Şerif Cürcânî*, İstanbul: İSAV Neşriyatı, 1984.

Habeşî, Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmiu'ş-Şurûh ve'l-Havâşî (Câmi')*, I-III, Ebû Zabî: el-Mecmau's-Sekâfî, 2004.

Halhâlî, Şemsüddîn Muhammed b. Muzafferuddîn el-Halhâlî, *Miftâhu Telhîsi'l-Miftâh*, (nşr. Hâşim Muhammed Hâşim Mahmûd), 1. baskı, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2007.

Hatibzâde, Muhyiddîn Mehmed b. Hatib Kāsım (ö. 940/1534), *Ravzu'l-Ahyâr el-Müntehab min Rabî'i'l-Ebrâr*, İbrahim Efendi-445.

Hüsâmzâde İbrâhim, *Tekmiletü Şerhi Tağyîri'l-Miftâh*, Şehid Ali Paşa-2172.

İbn Nâsıriddîn, Şemsüddîn Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Kaysî ed-Dımaşkî, *Tavzîhu'l-Müştebih*, (nşr. Muhammed Naîm el-Araksûsî), I-X, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.

Kara, İsmail, "'Unuttuklarını Hatırla!' Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, cilt: 15, sayı: 28, 2010/1.

Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn (Keşf)*, (nşr. Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Muallim Rifat), I-II, İstanbul: Maarif Matbaası, 1360-1362/1941-1943.

Kazvînî, Ebü'l-Me'âlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfiî, *Telhîsu'l-Miftâh (Telhîs)*, (nşr. Yâsîn el-Eyyûbî), Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1428/2008.

Kehhâle, Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye (Mu'cem)*, I-IV, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ty.

Koca, Ferhat, *Molla Hüsrev*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

Koçhisârî, *Keşfü'r-Rumûz ve Fethu Bâbi'l-Künûz* [= *Hâşiye alâ Şerhi'l-Miftâh li't-Teftâzânî*], Laleli-2836.

Korkmaz, Ahmet Ali, *Molla Hüsrev'in 'Velâ' Hakkındaki Görüşleri ve Bu Konuda Osmanlı Âlimleri Arasında Yapılan Tartışmalar (Velâ Risaleleri Çerçevesinde)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Mecdî, Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâiku'ş-Şekâik (Hadâik)*, (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989 (*Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*'nin I. Cildi).

Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, Damad İbrahim Paşa-1019.

_____, *Hâşiye ale't-Telvîh*, I-II, İstanbul: Es'ad Efendi Matbaası, 1284, (Hasan Çelebi'nin *Hâşiye ale't-Telvîh*'inin kenarında).

_____, *Nakdü'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr*, Kılıç Ali Paşa-525.

Molla Sirâceddîn, *Kâşifetü'ş-Şübühâti'l-Alâiyye*, Esad Efendi-91.

Özek, Ali, *Zemahşeri ve Arap Lugatçılığındaki Yeri*, 1. baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.

Özer, Hasan, "Molla Hüsrev'in er-Risâle fi'l-Velâ'sı, Molla Gürânî'nin Reddiyesi ve Molla Hüsrev'in Cevabı: Tahkikli Neşir", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, İstanbul: 2010, sayı: 24.

Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi' (Dav')*, I-XII, 1. baskı, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412/1992.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât fi Tabakāti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât (Buğye)*, (nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim), I-II, 2. baskı, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

Taftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'Ulûm (Mutavvel)*, (nşr. Abdülhamîd Hindâvî), 2. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1428/2007.

Taşköprîzâde, İsâmuddîn Ebü'l-Hayr Ahmed b. Mustafa, *eş-Şekāiku'n-Nu'mâniyye fi 'Ulemâi'd-Devleti'l-'Osmâniyye (Şekāik)*, (nşr. Ahmed Subhi Furat), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985.

Tîbî, Şerefüddîn el-Hüseyn b. Abdillâh et-Tîbî, *et-Tibyân fi'l-beyân*, (nşr. Abdüssettâr Hüseyn Zemmût), 1. baskı, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1416/1996.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA).

Yalar, Mehmet, *el-Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri (el-Hatîb el-Kazvînî)*, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

Ziriklî, Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm Kāmûsü Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'N-nisâ' mine'l-Arab ve'l-Müsta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn (A'lâm)*, I-VIII, 15. baskı, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002, VI, 192.